

Andrei CODRESCU, **Miracol și catastrofă. Dialoguri cu Robert Lazu**, Arad, Editura Hartmann, 2005, 254 p.

Miracol și catastrofă. Dialoguri cu Robert Lazu suscită un interes aparte datorită „canalului de comunicare”: nu este un interviu obișnuit, ci o corespondență electronică, derulată așadar în spațiul virtual. Cu siguranță că cititorul este tentat să urmărească dacă și în ce măsură minunea mileniului – computerul – desparte sau apropie, dacă și în ce măsură poate provoca reflexii profunde sau dacă nu cumva impune răspunsuri, mărturisiri superficiale („Le resimțim cu toții – efectele culturii digitale –, mai mult sau mai puțin dramatic, mai mult sau mai puțin conștient. Conectați prin canalele privirii nesățioase la rețea, începem să ne asemănăm, oarecum, cu homunculi furnizori de energie crescuți în acvariile demoniacei [the] *Matrix*”, arăta Robert Lazu într-un articol intitulat *Cybercritica și Dispariția lui Afară*, „Adevărul”, nr. 4941, 27 mai 2006). Îndrăznim să afirmăm că spațiul virtual și modalitățile presupuse de comunicarea electronică n-au marcat în vreun fel dialogurile: pur și simplu, întrebările și răspunsurile ar fi fost aceleași în orice circumstanțe (de altfel nu e primul experiment de acest gen).

Vorbim despre un interviu aparte (mai exact *cyberdialogue* – după cum îl clasifică Robert Lazu, acolo îl veți găsi grupat dacă veți vizita *site*-ul autorului), născut din dorința unui fervent cititor al lui Andrei Codrescu de a afla misterele și rădăcinile creației unuia dintre cei mai prolifici și bine receptați autori români contemporani. Dialogul poate fi imaginat ca un adevărat mozaic de mărturisiri, explicații, justificări, argumente – adevărate cioburi de oglindă reunite pentru a (re)compune imaginea universului ficțional creat de Andrei Codrescu –, dar nu lipsesc nici explorările (auto)biografice, care, evident, nu sunt exclusive, întrucât pot fi parcurse și în *The Disappearance of the Outside* (trad. *Dispariția lui Afară. Un manifest al evadării*, Editura Univers, 1995).

Structural, volumul este deschis de Andrei Codrescu – *Cum am redevenit scriitor prin Robert Lazu* și este închis (sau redeschis) de Robert Lazu – *Postfață. Zile și nopți în cyberspace*. Între cele două formule se regăsesc dialogurile ce constituie capitolul central, *Miracol și catastrofă*, corpus de dialoguri derulate aparent neîntrerupt (parcă pentru a sugera „fluiditatea cyberspațială”), însoțit de *Anexe: I. Frecangiul, II. Mâini încruciate, III. Presenting the revelations, IV. Miracles, V. Taxonomia imigrantului, teroristul din sine și alte chestiuni*.

Dintre temele propuse de Robert Lazu și Andrei Codrescu menționăm: postmodernismul, canonul literar (demn de menționat e faptul că Andrei Codrescu are o poziție hotărât opusă modelului Harold Bloom, dar argumentată; din fericire, „lista lui Codrescu” nu e militantă, așa cum te-ai aștepta de la un postmodernist militant: Rabelais, Kundera, Queneau, Andrič, Nabokov, și „surpriză”... Cărtărescu), miturile și mitologie, Dumnezeu, comparatismul religiilor practicat de Eliade, modelul cultural Eliade, eticul și esteticul, raiul și reprezentările sale – „Eu m-am specializat în studiul raiului din cauză că a fost parte din credințele tribului meu hipiot, dar eu nu prea credeam în el din cauza experienței mele cu comunismul” (p. 100-101), mișcarea RTMark.com, Culiănu, marxismul, experiențele legate de consumul de LSD ș.a.

De o deosebită importanță se bucură dimensiunea religioasă (p. 104-116); pentru Robert Lazu, esențială în înțelegerea și geneza actului creator (poetic) este credința religioasă, chiar dacă ipoteza este formulată în termenii unei interogații: „Există o anumită îngemănare între convingerile poetice și credințele religioase?” (p. 104) Aceasta constituie o provocare căreia Andrei Codrescu îi răspunde în termenii următorii: „Eu nu ader la nici o religie formală, dar am o credință neclintită în tot ce există ÎN AFARA textului. Uneori cred că un adevăr sacru sau profan

devine neadevărat când este exprimat. [...] În zilele negre (sau ploioase) simt că expresia distruge misterul, dar profesia mea îmi cere să explorez continuu misterul neexprimat și să-l exprim prin scriere. Ceea ce scriu când e bun, luminează un pic din mister și-l distruge prin numire. Acest paradox mă obligă la revelarea (sau desacralizarea) continuă a ceea ce iubesc în ființa lumii: misterul” (p. 105-106).

În continuarea dezbaterii religioase, un loc aparte îl capătă romanul *Messi@a*, care satirizează tele-evanghelia, construit pe trei niveluri (conform lui Kirby Olson, *Andrei Codrescu and the Myth of America*, 2005): critica filosofiei hegeliano-marxiste, a capitalismului și a creștinismului – trihotomie aspru negată de însuși Andrei Codrescu, pentru că romanul e imaginat ca un răspuns la tensiunea dintre libertate și fericire în același trup și în aceeași minte, împăcată prin credința în imaginație: „Imaginația are posibilitatea (și poate datoria) să crească duminica în luni, să lărgescă teritoriul fericirii, să întârzie sfârșitul istoriei, să amâne toate sfârșiturile, utopice sau apocaliptice” (p. 162).

Trebuie subliniată modalitatea originală prin care din dialoguri se „desprind” trei identități construite în jurul a trei axe:

- condiția autorului (în contextul unei piețe a cărții, a produselor culturale în general);
- condiția străinului în America;
- condiția românului printre străini.

„Identitatea românească a evreului” Andrei Codrescu (născut Perlmutter, transformat în Steiu, și, în cele din urmă, Codrescu) se fixează cu ajutorul memoriei: rememorarea copilăriei, adolescenței și a experiențelor maturului (care revizitează în 2005 meleagurile natale și se regăsește pe sine) raportate la matca ce poartă numele Sibiu.

În fapt, esențială înțelegerii identității și destinului lui Andrei Codrescu este următoarea mărturie: „Poarta din Sibiu ducea ÎNĂUNTRU, acolo mă simțeam sigur; poarta Tarom din 1965 ducea ÎNAFARĂ. Pentru mine, puștan de 19 ani, convins de poezie, adolescent, cetățean român, și evreu, ieșirea din România a reprezentat o nouă ieșire din pântec, o renaștere. Și în sens religios m-am născut din nou, bebeluș American în engleza nou-nouță din care nu știam nici o boabă până la aterizare, care s-a lăsat dus de valurile unei mame noi și generoase (cam tari, dar frumoase aceste brațe de fier ale D-șoarei Libertate)” (p. 49).

Așadar, nimic surprinzător pentru condiția exilatului, imigrantului. Putem afirma fără a greși foarte mult că fiecare american împărtășește aproximativ aceeași experiență. Este condiția celebrului „cetățean al universului”: român, evreu, american într-o simultaneitate cât se poate de originală și fructuoasă.

Cătălin Constantinescu
Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași
România

Nicolae COSTENCO, **Din bezna temniței...(scrisori din Gulag)**, Chișinău, Editura Arc, 2004, 88 p.

După ce în anul 1998 memorialistica din Basarabia își completa rafturile cu „mărturiile de închisoare” ale lui Nicolae Costenco¹, cuprinse în volumul *Povestea Vulturului. Memorii* (Editura Arc, Chișinău), anul 2004 readuce în actualitate o altă specie a literaturii de frontieră –

¹ Scriitorul Nicolae Costenco (1913-1993) a fost o figură notorie în mediul literar din Basarabia. Măsura talentului său o relevă propria operă literară: volumul *Poezii* (1937); *Ore* (1939); *Elegii păgâne* (1940); *Cleopatra* (1940). După o dureroasă tăcere revine la activitatea literară în 1956, semnând, ulterior, mai multe volume: *Poezii alese* (1957), *Poezii noi* (1960); *Poezii* (1961); *Mugur-mugurel* (1967); *Poeme* (1970); *Tărie* (1972); *Poezii și poeme* (1983); piesa *Serghei Lazo* (1967), romanul *Severograd* (1963) ș.a.

corespondența – de această dată, ilustrată de volumul aceluiași Nicolae Costenco, *Din bezna temniței... (scrisori din Gulag)*, apărut la Editura Arc, Chișinău. Autorul a manifestat o disponibilitate constantă pentru domeniul literaturii de mărturisire, sinteză a documentarului și artisticului, a subiectivului și obiectivului, a liricului și epicului, spațiu primitiv al tuturor evadărilor lăuntrice.

Tendința reflectării experienței unice, preocuparea pentru descoperirea propriei individualități și, prin aceasta, înțelegerea ființei umane determină refugiul sincerității literare în mediul său de predilecție, reprezentat de *autobiografie, jurnal, memorii și corespondență privată*. Preferința pentru aceste specii ale literaturii de mărturisire poate fi explicată și prin faptul că ele vizează *evenimentul trăit* („faptul biografic prin excelență: situația concretă în care se află omul, față de care reacționează în felul său personal, care lasă adesea urme adânci asupra configurației operei, deoarece se constituie în experiență structuratoare a personalității”²), în raport cu cel *asumat*. În scrierile care reflectă un eveniment trăit, autorul este continuu prezent în text, iar cititorul are sentimentul statornic de a se afla în fața unor opere ce respiră multă sinceritate. Scriitorul caută în *literatura mărturisirilor* o eliberare a eului prin funcția cathartică a confesiunii, iar cititorul saturat de ficțiune dorește să citească un text „ca în viață”. Devorat de un fulminant apetit pentru autenticitatea documentului psihic și a comunicării neliteraturizate a experiențelor subiective de cunoaștere, cititorul modern nu își mai găsește timp pentru „ficțiuni”, adică pentru relatarea vieții așa cum ar putea ori cum ar trebui să fie. Foamea de fapte, de întâmplări „întâmpate” îi remodelează gustul, orientându-l spre teritoriile de graniță ale literaturii, singurele capabile să-i satisfacă orizontul de așteptare. O nouă literatură declanșează un întreg sistem de semnificații, întrucât dosarele de existență, notele de călătorie, memoriile, romanele documentare transferă accentul de pe ficțiune pe confesiune, de pe imaginar pe experiență, confundându-se, la limită, nevoia de jurnal, de corespondență, cu nevoia de sinceritate și credibilitate auctorială.

Neîncrederea în ficțiune a cititorului modern are, de altfel, o motivație ontologică. Ficțiunea în sine nu mai constituie o modalitate capabilă să sustragă pe omul modern forțelor realului, deoarece în multe privințe realitatea unui cotidian agresiv depășește ficțiunea. Din moment ce jurnalul, memoriile, corespondența relatează fără artificii fapte reale mai cutremurătoare decât tot ce s-a imaginat vreodată, romanele sunt discret evitate. În această situație, cititorul aflat sub presiunea unor forțe incontrollabile se reîntoarce la sursele primare ale literaturii, unde este reprezentată experiența directă, nemijlocită a unui individ, iar subiectivitatea se poate manifesta nestingherită.

În mod treptat, tentația autenticității începe să fie înlocuită cu o veritabilă *obsesie a credibilității*. Cititorul modern nu mai poate fi satisfăcut prin prezentarea unor personaje cu identitate biografică imprecisă sau, și mai grav, inventată, ori a subiectelor la care el nu poate avea acces. Nevoia de credibilitate devine mai acută chiar decât necesitatea de autenticitate. Cititorul așteaptă subiecte reale, desprinse din realitatea imediată sau cel puțin cioburi din viața autorului însuși, verificabile oricând. Valoarea unui autor nu mai ține de profunzimea estetică a trăirilor sale, ci de precizia cu care el descrie locuri, întâmplări, personaje aruncate în torentul istoric. Volumul *Din bezna temniței... (scrisori din Gulag)* vine să satisfacă o astfel de pretenție, întrucât corespondența ca specie a literaturii intime constituie o modalitate credibilă de acces la condiția umană. Publicând fragmente din corespondența lui Alecsandri sau a lui Negruzzi, revista „Convorbiri literare” reflecta teza referitoare la conceptul *personalității* și al *scriiturii ca eveniment*: interesante sunt nu orice fel de documente originale, ci doar cele care au în centrul lor figura unei personalități. În spiritul pozitivist al epocii, „editorii” se arată interesați de ceea ce se ascunde îndărătul creației. Prin aceste documente, literaturii i se opune ca o altă față a ei, imaginea celui care scrie. Printre numeroasele corespondențe a căror valoare literară nu poate fi

² Cf. Ștefan Augustin Doinaș, *Măștile adevărului poetic*, București, Cartea Românească, 1993, p. 306.

contestată și dindărătul cărora transpare imaginea celui care scrie, se numără și scrisorile adunate în acest volum. Apărut sub îngrijirea lui Costache Costenco, *Din bezna temniței...* (scrisori din Gulag) relevă firea suprasensibilă a poetului „prins între chenarele cuștii de aur”, cum avea să scrie el însuși în povestirea *Sanitarul Nemurire*. Admirabilă inițiativă de a mai scoate la lumină un segment din trecutul nostru istoric, care, din păcate, este și unul extrem de sinuos.

Volumul actualizează într-un mod unic, în spațiul basarabean, o experiență dramatică – deportările populației românești din teritoriul dintre Prut și Nistru, când sute de mii de concetățeni de-ai noștri au fost condamnați fără nici o vină să ia calea Siberiei. Memoriile publicate anterior reflectau evenimentele trăite de scriitor în momentul arestării la Chișinău (25 iunie 1941), evocarea lor întrerupându-se în momentul transferării naratorului din penitenciarul Aleksandrovski Țentral în altă localitate, ceea ce cuprinde doar șase luni din cei 15 ani de detenție și exil siberian. Scrisorile aduc mărturii revelatoare din timpul aflării scriitorului în exilul siberian, mai exact în Dudinca, unde viața „e aceeași cămașă de forță”, cum avea să mărturisească însuși poetul.

Actualul volum reunește între copertele sale 16 scrisori, adică doar un mic eșantion din cele câteva sute de scrisori adunate în arhiva lui Nicolae Costenco, o parte dintre care se păstrează actualmente la Muzeul Literaturii Române „M.Kogălniceanu” din Chișinău. Corespondența cuprinsă între anii 1955–1956 (incompletă și ea, din motive lesne de înțeles) aduce mărturii elocvente despre viața scriitorului din ultimii ani de surghiun siberian, când, după propriile mărturisiri ale poetului,³ el era deosebit de prodigios, dar și cumplit de neliniștit („mă gălesc într-o stare de nervozitate acută” [p.12], „fibrele întinse ale nervilor, cu toate centrele iluminate ca un signal telefonic, ca un atac la ființa ce se cere aruncată, înainte, în calea dușmanului, în prezent se consumă în fatalitatea șantierului” [p.24]). Pierderea personalității – aceasta este istoria ce poate fi surprinsă în corespondența lui Nicolae Costenco. De fapt,uciderea personalității de către o istorie care neagă oricui dreptul de a fi el însuși, în numele unui ideal comunitar. „Ostașii credinței noi”, întruchipări ale înseși forțelor demoniace pe pământ, modifică radical biografia și conștiința de sine a autorului. Excepțional document de epocă, volumul oferă cu generozitate un imens material faptic și despre angoasele, iubirile, tristețile, melancoliile, speranțele unui scriitor „încolțit” de „nacealnici”, „păstori cu glugi roșii”, „pârcălabi polarnici” („...mi-e scârbă de minciună și de acest imens nod de vipere care sâsâie și se devoră pe scena politică între ele și apucă și din trecători întâmplători” [p. 32]), al unui postadolescent adeseori deznădăjduit, prins în ghearele unui sfârșit ce își amână deznodământul, îmbătrânit precoce, cu trupul frânt de oboseală, de inutilitate, de frică („mi-e frică de mine însumi, să nu alunec în mocirla de unde să nu mă pot ridica” [p. 33]), dar care totuși nu cedează („Trăiesc și am mulțumirea s-o spun că nu mă simt dator nimănui. Pentru datorii am plătit cu ani de crudă încalzarmare și trai de muncă până la scrâșnirea dinților, zi de zi. Acum, ca un veteran al legiunilor celor dârji, îmi port fruntea sus, sfidând cu ochii aprinși tot ce nu corespunde crezului meu” [p. 51]). Viața constituie pentru el o experiență de cunoaștere care se justifică în scris, iar actul creativ devine un mod propriu de a-și învinge izolarea („eu m-am retras deoparte, și m-am regăsit pe sine” [p. 32]). Scrise în deplină sinceritate față de sine și resimțite ca un exercițiu de libertate interioară, aceste însemnări constituie radiografia unei realități tulburătoare, dar și un autentic mijloc de comunicare cu posteritatea.

Caracterul de dialog este asigurat de *Addenda* de la sfârșitul volumului, reprezentată de o parte dintre scrisorile-răspuns ale prozatorului Dominte Timonu, colaborator la „Viața Basarabiei” și vechi prieten cu Nicolae Costenco. Dialogul epistolar dintre acești doi scriitori basarabeni cu un destin atât de diferit poate fi de un real folos pentru istoricii literari care se

³ Semnificativ în acest sens este și titlul volumului – *Din bezna temniței...* – care a fost preluat, după cum mărturisește Costache Costenco, dintr-o poezie scrisă în 1956, pe când poetul se afla în Gulag (v. *Libertăți*, Chișinău, Editura Arc, 2003, p. 39).

ocupă de investigarea unui segment de viață încă puțin cunoscut din biografia scriitorului. Scrisorile lui Dominte Timonu reprezintă niște provocări, care îl incită pe poet să-și expună opiniile într-o serie de probleme acute pentru acel timp („Poate vrei să spui ceva despre patriotism, c-aș fi moldovean, român sau așa ceva. Da, în inimă păstrez, ca o icoană, Basarabia. Dar eu mă simt patriot al întregului pământ. Și cea mai mare fericire pentru mine ar fi ca granițele tuturor țărilor să fie anulate, izvoarele de dușmănie rezultate din diferențierea națiunilor ar dispărea” [p. 50-51]). Adresările familiare dintre cei doi („Iubite Dominte”, „Dragă Dominte” și, respectiv, „Măi, păgânule și ostrovarule”, „Dragă Colică”, „Măi Colică frățioare”) denotă o relație caldă, amicală. Cu toate acestea, poetul Costenco nu ezită să sancționeze unele atitudini vanitoase ale prietenului său pe un ton intransigent („tu ești un om al succesului imediat, ai nevoie de aplauze la rampă. Scriitorul trebuie să se dezbrace de această vanitate, fiind o deșărtăciune stricătoare” [p. 56]).

În mod strategic, prima scrisoare care deschide ciclul corespondenței, adresată fratelui poetului, este una retrospectivă. Scriitorul topește în interiorul scrisorii evenimentele cuprinse în perioada 1940-1955, declanșând fluxul amintirilor cu o constatare tristă: „Eu Tolic’ca, multe am pățimit, dar și multe am văzut și am învățat. Toate universitățile lumii cu toți învățații lor nu mi-ar fi dat atât cât cei șapte petrecuți printre „pui de gă”, vorba lui Arghezi” (p. 7). Poetul trece apoi în revistă pe o notă voit ironică slujbele pe care le-a însușit în „Zapolearie”: „hamal în port”, „prac’că”⁴, sanitar, „îngrijind de cei care ar fi avut nevoie mai mult de popă decât de mine” (p. 9), apoi „ugol’șcik”⁵, muncitor la o fabrică de cherestea și, finalmente, „aflând că în afară de hârleț și târnăcop pot mânui și condeiu m-au logodit de probă cu telefonul și alte frumușele registre” (p. 9).

Restrângând numeroase teme, corespondența poetului ar putea fi segmentată în notații cu caracter personal (care includ documente morale și psihologice despre autor, date despre situația sa materială și sentimentală, relațiile de familie, amănunte despre cei patru copii, pasionantele lecturi, preferințele în muzică), comentarii pe marginea evenimentelor social-politice (care cuprind date despre regimul comunist, informații legate de evenimentele istorice interne și internaționale, mărturii despre radicalizarea vieții politice, dar și însemnări despre atitudinile cameleonice ale unor personalități ale epocii, „ciocoismul nou al partinicilor”, precum și „foaia de observație” a relațiilor cu prietenii cei mai apropiați), și, în fine, amănunte în legătură cu nașterea, problematica și scrierea unora dintre volumele sale.

Notațiile cu caracter personal dezvăluie stările interioare ale omului vulnerabil Nicolae Costenco care nu ezită să se autopezinte în mod ironic: „Sunt plin de interes și curiozitate: și mai departe? Mă complac, ironic, a fi eroul lui Dickens, acel din David Copperfield, care, cu tot traiul lui de calic cu o casă plină de țăncani, cu toate evadările lui din cauza creditorilor ce-l pândeau în pragul ușii, își făcea apariția prin intermediul podului sau a ferestrei, zâmbind malițios și declarând: nil disperandum!” (p. 27). Neconstrâns de nici un calcul livresc, trecând cu dezinvoltură peste jena provocată de mărturisirea nudă, poetul se surprinde într-o suită de posturi nu dintre cele mai avantajoase, dar extrem de sugestive în definirea psihologiei sale: „sunt un om în toată firea (fie cu păr de porc sălbatic), oleacă dictator, oleacă veșnic student, mai scap mâna și-n gățele nevestei, mai șliopăiesc⁶ grădina mea de copii, îmi place când mă laudă și nu iubesc să mă ia în răspar, iute la mânie – cine-mi vinde ouă clocite, poate să le primească gratis în cap...” (p. 38). Scrisorile se conturează ca o mărturie a spiritului autocon-templator și contradictoriu în care cel ce scrie își deschide sufletul fără complexe, fără false modestii, fără jenă în fața insignifianței: „12 ore lucrez, apoi 24 ore mă aflu acasă, dădăcesc copiii, citesc, mângălesc hârtia și așa mai departe, vreme trece, vreme vine... Ne trăim traiul și ne mâncăm mălaiul” (p. 21).

⁴ Din limba rusă – „spălătorie”.

⁵ Din limba rusă – „cărbunar”.

⁶ De la rusescul *șliopat’* – „a bate”, „a lovi”.

Una din principalele pasiuni ale scriitorului este lectura: „O nespūsă mulțumire mi-ați procurat trimițându-mi cărți. Asta este unica patimă statornică. Pentru cărți eu n-aș precupeți nimic, afară de viață și libertate” (p. 33). Din scrisori răzbat numeroasele impresii de lectură: „Tolstoi de ce se citește, Balzac, Șolohov? Fiindcă ei arată viața așa cum n-a fost poate, dar așa cum a reflectat-o arta lor, rupând bucăți din fluviul vieții, ce e mereu în curgere, și arătând-o ca pe niște pânze imense, pentru generații de neuitat. Scrierile lui Gorki ți-ar putea servi ca o pildă (p. 53). Fiecare scrisoare trădează ultimele lecturi ale poetului: Mihail Sadoveanu – *Zodia cancerului*; Tudor Arghezi – *Cuvinte potrivite*; Octavian Goga din opera cărui citează în câteva rânduri, G.C. Ciurescu – *Istoria românilor*, sursă de documentare pentru poemul *Hâncu*, Baudelaire – *Les Fleurs du mal* etc.

O altă pasiune pe care o relevă corespondența pare a fi audierea muzicii: „Aștept promisa muzică. [...] Eu am cerut muzică românească nu pentru a mă delecta, dar sunetele muzicii îmi ajută mai bine să-mi reprezint duhul, spiritul popular românesc” (p. 45).

Când comentează evenimentele social-politice, scriitorul nu omite și nu menajează pe nimeni: „atitudinea și faptul lui Nica, Sargețiu, Istru, Meniuc le aparțin numai lor și biroului federal de instrucție, vorba aia. Mie mi-i perfect egal ce politică fac, pentru a mânca o mai mare porție de mămăligă. Pe mine mă interesează, ca scriitor, ce pot să dea ei literaturii basarabene, valabil pentru posteritate” (p. 60). Scrisorile înregistrează un dureros traseu interior pe care poetul îl descrie cu precizie, aflat într-o solitudine apăsătoare: „actorii moldoveni pe scena literaturii «norodnice sovietice» sunt niște clovni și îmi pare bine că nu-s și eu printre ei” (p. 18). Poetul reflectează cu tristețe la principiile care guvernează societatea: „dă-le la cap mai înăfi la alor tăi, iar unui Neru fă-i manifestații naționale” (p. 15); „crede și nu analiza, asta se cere acum de la papuașii din Minusink, Dudinca și alte corcitură «de origine sănătoasă»” (p. 16).

Detaliile în legătură cu problematica și scrierea unora dintre volumele sale ne introduc în laboratorul de lucru al scriitorului, care cuprinde etapele redactării unor cărți: „în prezent eu scriu o lucrare, Hâncu” (p. 10); „Hâncu este boala mea din tinerețe și am pretenția să-mi fie o bogată frescă a vieții Moldovei din secolul al XVII-lea, în versuri populare și limbă moldovenească, curată. Hâncu trebuie să fie piatra de încercare și apogeul măiestriei poetice a cuvântului” (p. 57). Altădată, în scrisori sunt reproduse fragmente din diverse poeme: *Balada pușcării Aleksandrovskii Țentral*, sonetul *Ție*, dedicat fratelui poetului, *Sonet despre aurora boreală* ș.a. Sunt reflectate, de asemenea, ipostazele prin care trece scriitorul când își consemnează proiectele, urmărindu-le cum prind corp: „Deocamdată lucrarea încă-i în plină construcție, plânsă de sticlele ce-i ascund fața, deși îi fixează conturul. Toată atenția, toată ființa mea, zi de zi, e dedată în special executării celor concepute. Fiind planuri foarte vaste, nu-mi ajung puteri de a lucra continuu. Și dacă n-am inspirație, eu nu mă apuc de scris. Rutina aici n-are ce căuta” (p. 58). Deși se vrea activ, laborios, scriitorul apare mereu iritat de activitatea sa, copleșit de conștiința „limitelor”: „după o perioadă de concentrare am nevoie de un răgaz lung, când mă ocup de alte chestiuni, până când iarăși îmi vine dispoziția de a pune mâna pe toc și a continua” (p. 57). Lucid, cu conștiința reală a vocației, acțiunea scrisului îl devoră pur și simplu: „scrisul meu e un lucru grozav de greu. Munca silnică din lagăr e mai ușoară decât scrisul, care îți consumă energia cerebrală, te obsedează, te enervează, te epuizează” (p. 57). Scrisorile devin un fel de spovedanii conjugate cu aventura autocunoașterii și voluptatea problematizării situațiilor din viața trăită.

Numeroasele scene care răzbat involuntar din scrisori restituie realității o mai profundă semnificație, de unde impresia de „sentiment trăit”. Scrisorile (re)constituie un univers multiform, în care coexistă speranța și deznădejdea, întunericul și lumina, iubirea și ura. Toate acestea se constituie într-un amestec hibrid, cu răbufniri devastatoare din inconștient. Scrisorile trădează lupta dintre atâtea mișcări antagonice ce se zbat în ființa poetului, încât asaltat de această dezordine interioară, îi este foarte greu să se surprindă în ansamblu: „îmi concentrez forțele răzlețite ale minții, și-n fața acestei incertitudini de-a fi ori nu a fi om, ca în fața unei

taine, o liniște aproape de misticism mă cuprinde” (p. 24). Altminteri, scrisorile interesează atât prin structura omenescului, precum și prin autenticitatea trăirilor. Retrări mentale ale propriei drame, notațiile din scrisori devin puncte de sprijin ale unei stări de realizare a omenescului în ceea ce are el poate mai unic – capacitatea conștiinței de a se autorefecta, de a încerca să-și perceapă profunzimea interioară. Corespondența sa conține o tentativă ambițioasă de recuperare autentică, prin intermediul scriiturii, a diagramei tuturor stărilor. Autoanaliza lucidă și discreția observației surprind cele mai fine nuanțe, iar notele sugerează vibrația interioară, prin care naratorul transgresează datele imediate.

Oglindă interioară a biografiei, *Din bezna temniței... (scrisori din Gulag)* descoperă dimensiunea exactă a omului, zbaterele și dramele lui lăuntrice, reușitele și eșecurile sentimentale și intelectuale, realizările și aspirațiile pe plan social și profesional, într-un cuvânt, toate meandrele unei vieți trăite responsabil, cu o intensitate impresionantă, constituind, totodată, nu numai un document uman și artistic revelator, ci și segmentul care încheie simbolic cercul unei existențe ce se înscrie în dramatica căutare a identității.

Diana Vrabie
Universitatea „Alec Russo”, Bălți
Republica Moldova

Laurenția DASCĂLU-JINGA, **Grammatica romena per italiani**, Alessandria, Edizioni dell’Orso, 2004, 280 p.

La *Grammatica romena per italiani* di Laurenția Jinga, che qui presentiamo, è stata pubblicata nell’autunno del 2004 nella veste tipografica della collana di studi e testi romeni “La colonna infinita” diretta da Marco Cugno e Roberto Scagno.

Questa grammatica, come sottolinea la stessa autrice nella breve prefazione all’opera, nasce dall’esperienza di anni di insegnamento della lingua romena nell’Università di Padova, sede in cui Laurenția Jinga – linguista ed esperta fonetista – ha lavorato come lettrice dal 1992 al 1996. «Ho messo sulla carta le prime osservazioni già in quegli anni e alla mia partenza dall’Italia una prima versione di quest’opera era già pronta», dichiara Laurenția Jinga nella prima pagina della sua prefazione.

La finalità di base alla quale mira la *Grammatica* è quella di descrivere in modo approfondito, ma agile e chiaro, le strutture della lingua romena, tenendo conto delle difficoltà che gli italiani incontrano avvicinandosi allo studio di questa lingua. Si tratta di un importante strumento didattico, pensato per venire incontro alle esigenze di studenti e studiosi italiani, anche non specialisti, che volessero intraprendere lo studio del romeno. Infatti, il confronto con le strutture dell’italiano, come già nota Lorenzo Renzi nella sua presentazione dell’opera, è attento e puntuale.

Per la sua impostazione la *Grammatica romena per italiani* è certo un’opera di nuova generazione, assai moderna rispetto alla tradizionale prassi grammaticale. Essa rappresenta uno strumento di ampia fruibilità sia in ambito scientifico sia in ambito didattico, che ha trovato un’eccellente accoglienza nei corsi e nei lettori di lingua romena di importanti sedi universitarie italiane quali Napoli, Padova, Torino, Venezia, Udine, i cui programmi indicano questa *Grammatica* tra i testi di riferimento o di consultazione.

Per quanto attiene alla strutturazione generale, la *Grammatica* si articola in quindici capitoli: 1. *Grafia*; 2. *Fonologia e fonetica*; 3. *Alternanze morfo-fonetiche*; 4. *Accento*; 5. *Intonazione*; 6. *Articolo*; 7. *Nome*; 8. *Aggettivo*; 9. *Numerale*; 10. *Pronome*; 11. *Verbo*; 12. *Avverbio*; 13. *Preposizione*; 14. *Congiunzione*; 15. *Interiezione*. Chiude il volume una bibliografia selettiva in cui, accanto ai manuali e alle grammatiche romene per stranieri, vengono

indicati i maggiori dizionari della lingua romena, nonché importanti lavori di ambito linguistico – tra questi anche alcuni corpora di romeno parlato – pubblicati in romeno o in altre lingue.

Dopo il breve capitolo iniziale dedicato alla grafia, in cui notiamo la mancata indicazione degli accenti nelle trascrizioni IPA (cfr. cap. 1, p. 4, ma anche cap. 2, p. 5, 6) – omissione che per certi versi potrebbe facilitare la lettura del pubblico di non specialisti –, e dopo la sezione riservata alla fonetica e alla fonologia del romeno, con riguardo anche ad alcuni fatti popolari (come ad esempio il dittongamento della vocale *o* ad inizio di parola: cfr. *om* [ʊom], *os* [ʊos], p. 6), l'autrice fornisce una veloce presentazione di quelle alternanze fonetiche, vocaliche e consonantiche, che sono sistematicamente riscontrabili in certi contesti nella flessione verbale e nominale del romeno. La trattazione delle alternanze fonetiche viene poi puntualmente ripresa in special modo all'interno del capitolo destinato al nome (cap. 6, p. 45).

Le affinità e le differenze rispetto all'italiano vengono attentamente segnalate sin dal cap. 4, dedicato all'accento. Poiché, come osserva l'autrice, «in R l'accento è dinamico e libero, come in I, e può cadere su qualsiasi sillaba» (p. 16), ci permetteremmo di suggerire che l'indicazione dell'accento nelle varie parole romene, via via citate nel corpo del testo, potrebbe rendere più agevole la lettura a quanti, da principianti, volessero servirsi di questa *Grammatica* per accostarsi alla lingua romena.

Significativa, nella prospettiva di una trattazione quanto più esaustiva possibile dei fatti di lingua, la presentazione, seppur breve, dell'intonazione (cap. 5), solitamente assente nelle grammatiche tradizionali. In questa sezione, Laurenția Jinga – cui si devono, tra l'altro, importanti lavori sull'intonazione del romeno, ospitati in riviste e trattati internazionali di prestigio, e alcune monografie come *Melodia vorbirii în limba română* 'La melodia del parlato nella lingua romena' (Bucarest, 2001), *Corectarea și autocorectarea în conversația spontană* 'Correzione e autocorrezione nella conversazione spontanea' (Bucarest 2002) e il *Corpus de română vorbită. Eșantioane* 'Corpus di romeno parlato. Campioni' (Bucarest 2002) – descrive alcuni fatti di intonazione, mettendo a confronto enunciati del romeno e dell'italiano. Attraverso l'indicazione della cima melodica dell'una e dell'altra lingua, e dunque, dell'intonazione ascendente o discendente nei diversi contesti, l'autrice consente al lettore di notare le differenze e le eventuali somiglianze tra le due lingue, come mostrano gli esempi seguenti: «A differenza dell'I, nelle frasi negative romene, *nu* «non» porta sempre l'accento della frase, attirando la cima melodica dell'intero enunciato (mentre in I l'accento della frase sta sul verbo» (p. 18). E ancora: «In R nelle domande con parola interrogativa (*care?* «quale?», *ce?* «che?», *cine* «chi?» [...]) quest'ultima porta l'accento della frase e la cima melodica dell'intero enunciato. In I, invece, la cima melodica si trova sul verbo [...]» (p. 18). A queste annotazioni seguono gli schizzi melodici contrastivi in cui, come già osserva Lorenzo Renzi nella sua prefazione al volume, «il lettore esperto [...] riconoscerà la mano esperta che ha scritto in trattati internazionali» importanti sintesi sull'intonazione nel romeno. L'autrice non manca, infine, di soffermarsi anche su alcune espressioni che acquistano una intonazione particolare, qualora siano usate in senso ironico (p. 21).

Per quanto concerne l'organizzazione dei materiali relativi alle diverse parti del discorso, alla successione tradizionale degli argomenti – che ben si coniuga con l'esigenza di un apprendimento graduale, anche a livello individuale, – si affianca una trattazione che rivela le conoscenze teoriche dell'autrice anche sul piano della morfologia e della sintassi.

Particolare attenzione è dedicata ai fenomeni morfologici che intervengono nella formazione delle parole: seppur con qualche piccola svista che, per quanto ci risulta, si sta provvedendo a correggere, l'autrice si sofferma diffusamente, nella sezione dedicata all'aggettivo, sugli affissi che si legano alle diverse basi verbali, nominali o aggettivali, e su alcuni casi di cambiamento di categoria grammaticale (cap. 8, p. 63-64). Inoltre, con una analisi accurata degli usi nella concretezza della comunicazione, Laurenția Jinga presenta forma e uso dei diversi articoli romeni (indeterminato, determinato, aggettivale e possessivo), insieme alla loro posizione rispetto al sostantivo (cap. 6 e 7).

Ampio spazio è riservato anche ai numerali (cap. 9) e ai pronomi (cap. 10), cui si affianca un ricco apparato di esempi in romeno con accanto la traduzione in italiano.

Nella trattazione del verbo (cap. 11), che occupa la sezione più ampia del volume, l'autrice dimostra, come del resto nel corso dell'intera *Grammatica*, di tenere presenti importanti e recenti studi linguistici. Nell'introdurre, ad esempio, le quattro coniugazioni, Laurenția Jinga prende in considerazione lo studio di Th. Hristea (1984) che propone otto tipi verbali paradigmatici, in base alle varie differenze flessive: secondo questo modello, alla prima coniugazione appartengono i verbi con l'infinito in *-a* come *a cânta* 'cantare' (*eu cânt* 'io canto') e i verbi con l'infinito in *-a* e il suffisso *-ez* al presente indicativo, come *a lucra* 'lavorare' (*eu lucrez* 'io lavoro'); alla seconda coniugazione appartengono i verbi con l'infinito in *-ea* come *a vedea* 'vedere' (*eu văd* 'io vedo'); alla terza coniugazione appartengono i verbi con l'infinito in *-e* e il suffisso *-u* al passato remoto, come *a crede* 'credere' (*eu crezui* 'io credetti') e i verbi con l'infinito in *-e* e il suffisso *-se* al passato remoto, come ad es. *a merge* 'andare' (*eu mersei* 'io andai'). Infine, alla quarta coniugazione appartengono: i verbi con l'infinito in *-i* o *-î*, in cui la terza persona singolare e plurale del presente indicativo coincidono: *a sui* 'salire' (*el suie* 'egli sale'; *ei suie* 'essi salgono'), *a cobori* 'scendere' (*el coboară* 'egli scende', *ei coboară* (essi scendono)); i verbi con l'infinito in *-i*, in cui coincidono la prima persona singolare e la terza persona plurale del presente indicativo, come *a fugi* 'fuggire' (*eu fug* 'io fuggo', *ei fug* 'essi fuggono'); i verbi con l'infinito in *-i* o *-î* e con il suffisso *-esc/ăsc* al presente indicativo, che hanno forme coincidenti nella prima persona singolare e nella terza plurale del presente indicativo, come *a citi* 'leggere' (*eu citesc* 'io leggo', *ei citesc* 'essi leggono') e *a hotări* 'decidere' (*eu hotărăsc* 'io decido', *ei hotărăsc* 'essi decidono') (cap. 11, p. 134).

Si rivolge, inoltre, particolare attenzione agli usi dei diversi modi verbali, specie quando, come accade nel caso del gerundio o del supino, non si ha corrispondenza con l'italiano ed è necessario ricorrere nella traduzione a scelte diverse: ad es. *te aud plângând* 'ti sento piangere', *mă privea cu ochii strălucind* 'mi guardava con occhi brillanti' (p. 143), *am multe de făcut* 'ho molto da fare' (p. 185).

Infine, la *Grammatica* riserva uno speciale trattamento alle preposizioni e alle locuzioni preposizionali con i loro molteplici valori semantici, accanto alla fraseologia e all'uso delle polirematiche (cap. 13, pp. 193-249).

L'interesse per i fatti di sintassi – già testimoniato, invero, anche dal costante riferimento all'ordine delle parole, sia relativamente ad aggettivo e nome (cfr. ad es. p. 37), sia relativamente al pronome (p. 107), che in relazione al verbo (p. 178) – emerge anche dalla classificazione delle congiunzioni e delle locuzioni congiuntive: la distinzione tra frasi circostanziali e non circostanziali, operata all'interno delle categorie di frasi introdotte dalle diverse congiunzioni, rimanda al modello della teoria della 'valenza', secondo cui i verbi e le frasi vengono classificati in base agli elementi che essi richiedono, e cioè gli 'argomenti', elementi necessari, e i 'circostanziali', elementi facoltativi (cap. 14, p. 253-54).

Il cospicuo materiale e il ricco corredo di esempi che contraddistinguono l'intera opera fanno di questa *Grammatica* un valido strumento didattico, in cui sapientemente convivono conoscenza teorica e applicazione pratica dei meccanismi della lingua.

Concludendo, non possiamo che rallegrarci della pubblicazione di questo volume messo a disposizione di tutti gli studiosi e gli appassionati di romeno dalla competenza e dall'esperienza sul campo di Laurenția Jinga, e ci auguriamo che pubblicazioni come questa – per quanto ci consta – sinora unica in Italia, possano presto vedere la luce, in un momento in cui si intensificano sempre di più i rapporti tra italiani e romeni e, in Italia come in Europa, si rinnova l'interesse per la lingua e la cultura romena nei più svariati ambiti di ricerca.

Rafaella Padalino
Università di Catania
Italia

Mircea GHIȚULESCU, **Cartea cu artiști. Teatrul românesc contemporan**, București, Uniunea Scriitorilor din România, Editura Redacției Publicațiilor pentru Străinătate, 2004, 600 p.

Nu credeam că după volumul de anvergură cvasi-monumentală (un fel de manual-dicționar/lexicon-testament) pe care scriitorul și teatrologul Mircea Ghițulescu l-a comis (*Istoria dramaturgiei românești*, Editura Albatros, 2002), același scriitor și teatrolog va mai produce, curând, o operă de bibliografie fundamentală, va mai repurta rapid un succes de critică specializată, profesional-esențială. Totuși, cea mai recentă carte a sa bate orice așteptare, mai ales una sufletească. Asta deoarece *Cartea cu artiști* nu mai e o istorie, deși are nenumărabile elemente de genul acesta, și nici o istoriografie, cu toate că poate fi luată și ca atare. Fiindcă reliefează lucruri, evenimente și oameni de strictă contemporaneitate, ea este, pe fiecare pagină, un dar foarte personal și chiar o mică sărbătoare. Generozitatea spirituală a autorului nu se exercită doar în actul de a face critică pozitivă și în a ilustra ce e bun pe scena teatrului. Generozitatea pe care o admir cel mai abitir la Mircea Ghițulescu este aceea a scrisului său, totdeauna de vervă, creativitate și subtilitate pilduitoare. Cartea însăși este un spectacol, deoarece o citești cu plăcerea evaziunii și a autoreferirii, plăcere similară experienței tipice publicului spectator. Mircea Ghițulescu scrie teatral fără a fi absolut deloc histrionic și egofil, ci, din contra, poetic, metaforic, dansant, concentrat și, totodată, perfect altruist. Despre artiști, Mircea Ghițulescu scrie cu artă.

Cu toate că pretenția autorului a fost doar de a sugera o lume teatrală, cea strict actuală, ilustrată subiectiv și în calitate de martor direct, cu toate că și-a structurat volumul fără pretenții sistemice (pe secțiunile „Fragmente”, „Secvențe”, „Instantanee”), cu toate că piesele utilizate ca pretext al prezentării unor regizori și actori au fost alese mai mult sau mai puțin aleatoriu, acest volum, totuși, atinge acea relevanță pe care, ca senzație, ți-o dă de regulă numai exhaustivul. Concret, *Cartea cu artiști* adună foarte multe din eseurile scrise de autor pe parcursul anilor, compilând, însă, un edificiu aproape opulent, baroc, monumental. Redactarea, din nou, a tuturor articolelor este evidentă, iar suflul coerenței lor este admirabil. Și mai concret: Mircea Ghițulescu pare a efectua cronici la spectacole de teatru. Însă, în fapt, cu toate că povestește mult, cu spirit analitic și interpretare literară – despre piese dramatice, joc scenic și viziuni regizorale aplicate – el efectuează portrete de regizori. Și subliniază lucrul acesta mai ales prin faptul că adaugă la finele fiecărui text-medalion câte o „fișă de activitate” (montări cronologice, cu specificarea piesei și locului).

Îmi place coperta cărții: marionete egal galeșe și tragice, privind în oglinzi. Cei ce fac teatru sunt reprezentări (ale noastre); ei privesc în oglindă doar pentru noi, privirea lor fiind văzută doar de noi, spectatorii, valabilă doar pentru noi.

Cum precizam, discutând spectacole și regizori, criticul Mircea Ghițulescu rezumă și piesele montate, apreciază și pe dramaturg, atinge jocul actorilor, nu ignoră pe scenograf și nici pe coregraf. În felul acesta, piesele sale de critică sau cronică relevă, ca în holograme, întreaga ofertă (viață?) teatrală românească. În plus, exhibându-și propria activitate și mână de critic, autorul ilustrează și critica teatrală din România actuală. Mai e, oare, vreo meserie legată de actul scenic, care să fie neatinsă, neconectată sau nereprezentată de acest compendiu? Poate acelea ale ilustratorului muzical (compozitor sau inginer de sunet), luministului („light-artist/light-designer”, artă și profesie net distinctă) și machierului („make-up artist”, meserie care, deși inventată, e în continuare practică chiar de actori), ale cabinierului-croitor, suflurului, mașinistului, dulgherului, directorului administrativ, contabilului, personalului tesa, șoferului, garderobierei, portarului, femeii de serviciu. Dar să nu exagerăm. Deși amplitudinea notației teatrologice a lui Mircea Ghițulescu e foarte mare, ea nu e opera unui enciclopedist obsedat sau chițibușar. Mircea Ghițulescu e un critic spontan, iar notația lui rămâne consacrată actului direct

și exclusiv artistic așa cum și atâta cât se vede acesta din fotoliul de spectator. În plus, el știe și să povestească cu inteligență șarmantă cele văzute și pricepute.

Totuși, criticul are un stil propriu: cele mai multe din textele sale încep cu o frază de mare efect hermeneutic și literar, expunând clar, cu putere de aforism, o idee sau viziune personală. Apoi urmează povestirea piesei – o repovestire extrem de sintetică – așa cum apare piesa montată percepției criticului, eventual cu multiple trimiteri și rezonanțe livești. Pentru ca, progresiv, finalul cronicii să instaleze în imaginarul cititorului nu o concluzie, ci senzația benefică de martor și participant la eveniment.

Pe parcursul cărții aflu și mă bucur de numeroase fraze admirabile, aproape antologabile, ca și de descrieri sau repovestiri inspirate. „Poate că forța teatrului stă în propria imperfecțiune” (p. 5), „artele au fost totdeauna expuse suspiciunii de inutilitate” (7), sunt aserțiuni ce conduc nu la demonstrarea umilității unui gen, ci dimpotrivă, la demonstrarea puterii, fiabilității și succesului acestuia. „Poate că tocmai insuficientul face din teatru o artă neconținut creatoare” (6); „teatru abstractizează și te înalță de la fenomen la semn” (*ibid.*), fiind „mod de a deveni, pentru o clipă, *celălalt*, profitând astfel de un plasament mai bun în studierea propriei persoane” (8). În dramaturgia Soranei Coroamă Stanca, criticul vede „plăcerea vorbirii dichisite” (19). „Interioară, originalitatea lui Liviu Ciulei este mai puțin accesibilă decât a spectacolelor exhibiționiste pentru că nu uzează de răstălmăcirii de relații, caractere, situații, iar bravurile exterioare și speculațiile pe marginea textului îi sunt străine” (25). „*Azihul de noapte* este expresia violentă a umanității deznădăjduite. Atât de violentă încât te întrebi dacă nu este o colecție de vicii și atrocități, și, dacă ar fi o asemenea colecție, care ar fi scopul ei” (31). „Jocul cu personaje imaginare – încercare disperată de populare a solitudinii universale – este halucinant în asemenea măsură încât te întrebi dacă nu cumva însuși cuplul ionescian este imaginar” (40). Așa am început, pentru prezentarea de față, să transcriu citate și să-l ilustrez pe Mircea Ghițulescu. M-a oprit însă un sentiment de inutilitate. Cum să selectezi, când aproape toate rândurile sale sunt inspirate și exemplare? Criticul povestește, comentează, relevă și interpretează cu șarm și mână de scriitor mereu inspirat.

Paginile 495-596 conțin dicționarul regizorilor pe care autorul nu i-a discutat până atunci prin cronici evenimentiale. După înșiruirea montărilor, majoritatea regizorilor sunt caracterizați fie de un citat aparținând altui critic, fie, mai puține, prin comentarii aparținând lui Ghițulescu însuși. Și aceste comentarii provin din (con)textul vreunor cronici la montări concrete. Astfel, la cei 42 + 67 artiști (din tranșa „Fragmente”, respectiv „Secvențe”), se adaugă acum peste 260 de nume, incluzând nu doar regizorii cu patalama, ci și pe actorii sau coregrafii care au montat teatru. Citate din varii autori vin să-i caracterizeze pe respectivii, iar Mircea Ghițulescu nu urmează niciodată vreo formulă unitar-uniformizatoare. În fapt, Ghițulescu reușește să fie un „exhaustiv”, dar în cheia unui convenționalism trădat sau trucat, adică în chip personal, nonșalant, jovial.

Când Dumnezeu va chema la sine și spre judecată pe actorii, regizorii și scenograful de teatru contemporan din România, cu siguranță că se va putea folosi de volumul lui Ghițulescu. Deoarece nu cred că în branșa asta poate exista un pomelnic mai complet sau reprezentativ, mai sufleteș, mai elegant-darnic ca acesta.

Marin Marian-Bălașa
Institutul de Etnologie și Folclor „C. Brăiloiu”, București
România

Zrinka JELASKA i sur., **Hrvatski kao drugi i strani jezik / Croata ca a doua limbă și ca limbă străină**, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 2005, 391 p.

Hrvatska sveučilišna naklada a publicat la sfârșitul anului trecut un volum al unui grup de autori, coordonatoare fiind Zrinka Jelaska, în același timp și autoare sau coautoare a mai multor capitolele ale lucrării.

Pe piața croată cartea reprezintă o noutate binevenită, având în vedere faptul că lucrări de o astfel de amploare pe tema limbii croate ca a doua limbă sau (și) ca limbă străină de fapt nu există. Având în vedere problematica pe care o tratează, lucrarea va trezi cu siguranță și interesul necroatistilor, care se ocupă de însușirea și învățarea limbilor (în special a celor slave), dar și al croatiștilor preocupați de problematica limbii croate ca limbă maternă. O mare parte a lucrării este, astfel, dedicată însușirii limbii de către copii și mecanismelor de învățare a limbilor în general. Pe de altă parte, cadrele didactice care predau limba croată standard în școli sunt conștiente de bilingvismul vertical (dialect – standard) al elevilor, lucrarea menționând și faptul că pentru un procent de 4% din populația Croației limba croată nu este limbă maternă, cifră de altfel nu prea mare, dar nici de neglijat. (De exemplu, minoritatea italiană reprezintă o parte a populației din Istria; pentru o parte a locuitorilor din regiunea Baranja limba maternă este maghiara și tot în această regiune trăiesc și rromi băieși care vorbesc limba română.)

Coordonatoarea Zrinka Jelaska subliniază faptul că lucrarea este rezultatul cercetărilor de mai mulți ani în cadrul a două proiecte pe care le-a condus, având ca temă limba croată ca a doua limbă și ca limbă străină. Evidențiază totodată importanța colaborării majorității autorilor în cadrul Școlii de vară de limbă și cultură croată, organizată în fiecare vară de aproape 15 ani de către Universitatea din Zagreb în colaborare cu organizația emigrației croate „Matica iseljenika” pentru toți cei care doresc să învețe (sau să-și perfecționeze) limba croată. Colaboratorii Zrinkăi Jelaska la elaborarea acestei ample lucrări sunt: Vlatka Blagus, Marija Bošnjak, Lidija Cvikić, Gordana Hržica, Igor Kusin, Jasna Novak-Milić și Nives Opačić, în principal cadre didactice la Universitatea din Zagreb, toți cu o bogată experiență în predarea limbii croate ca limbă străină, majoritatea având și lucrări publicate în acest domeniu.

Lucrarea este împărțită în cinci capitole, care conduc cititorul de la problemele mai generale, teoretice, către cele mai concrete. În capitolul *Bazele teoretice* este abordată, pe baza bibliografiei din țară și a celei străine, natura limbilor, raportul dintre limba maternă și celelalte limbi pe care omul și le însușește pe parcursul vieții, atrăgându-se atenția asupra gradului înalt de complexitate a situațiilor lingvistice de astăzi și încercându-se găsirea unei terminologii adecvate pentru diferite situații de acest gen. Se propun, de exemplu, termeni prin care să se poată face deosebirea dintre două limbi materne care sunt însușite în același timp, dar care nu au același statut pentru vorbitor – una dintre ele fiind, de pildă, și limba mediului – și două limbi materne care sunt însușite succesiv. Teoria reprezintă, însă, doar un cadru pentru practică, introducerea unei întregi serii de termeni noi fiind justificată de necesitatea ca situația lingvistică a subiecților din cadrul cercetărilor să fie descrisă cât mai precis, mai rapid și cu cât mai puține detalii din „istoria familiei”. Către practică este orientată și diferențierea limbii a doua de limba străină. Termenul de a doua limbă, spre deosebire de termenul de limbă străină, se referă la statutul pe care îl are limba croată în cazul locuitorilor Croației care au o altă limbă maternă, precum și la limba croată a emigranților croați (și a descendenților lor), pentru care limba croată este (a fost) de altfel limbă maternă (în copilărie), dar care, în decursul evoluției lingvistice, datorită supremației limbii mediului, a fost împinsă pe planul al doilea.

În capitolul *Bazele teoretice* un spațiu însemnat este dedicat și metodicii limbilor străine, în partea intitulată *Învățarea și predarea unei alte limbi*.

Abordarea materialului limbii croate oferă unele perspective noi asupra materialului gramatical complex al limbii croate. Scopul autorilor este de a prezenta acest material cât mai

simplu posibil (prin urmare, cât mai accesibil pentru o persoană care învață limba croată). Astfel, sistemul cazurilor nu este prezentat pe genuri (genul masculin, respectiv cel feminin și cel neutru la toate cele șapte cazuri la singular și apoi la plural), așa cum se obișnuiește în gramatici, ci pe cazuri (nominativ la toate genurile, acuzativ la toate genurile etc.), obținându-se astfel un model mult mai clar și mai sistematizat al declinărilor în limba croată. De asemenea, foarte important pentru motivația persoanei care învață limba croată, se subliniază și diferența dintre numărul cazurilor și numărul formelor reale ale cuvintelor (care este întotdeauna mai mic datorită omonimiei), această diferență fiind descrisă prin termeni adecvați. În același scop, după analiza și compararea modurilor existente de împărțire a verbelor în conjugări și clase în gramaticile croate, este propusă o nouă împărțire, mult mai simplă, a verbelor în conjugări și clase.

În capitolul *Manualele de limba croată existente* se face o trecere în revistă a manualelor de limba croată pentru străini existente pe piață, fiind analizat apoi modul diferit în care sunt abordate unele probleme în aceste manuale (sistemul cazurilor, aspectul verbal, sistemul verbelor, selecția cuvintelor). Această lucrare acordă o deosebită atenție aspectului verbal, subliniindu-se necesitatea studierii lui în continuare. Este necesar, de asemenea, ca folosirea verbelor de diferite aspecte, respectiv alegerea adecvată a aspectului, să fie predată sistematic vorbitorilor nenativi.

În capitolul ceva mai scurt, intitulat *Limba croată și alte limbi*, este abordată problema limbii croate în cadrul plurilingvismului. Este subliniată deschiderea tradițională a societății croate către plurilingvism și avantajele plurilingvismului, îndeosebi ale celui care include cunoașterea așa-numitor limbi mici. Se vorbește despre situațiile de plurilingvism în Croația (de exemplu imigranții sau apartenenții minorităților din Croația), dar și despre plurilingvismul croaților din afara Croației (emigranții și descendenții lor). Plecând de la două exemple diferite, în acest capitol este descrisă, de asemenea, o posibilă influență a altor limbi, pe care vorbitorii de limbă croată sau cei care o învață le stăpânesc, asupra utilizării limbii croate de către aceștia. Un exemplu este cel al membrilor minorității croate din Serbia, respectiv al influenței pe care limba sârbă, înrudită cu croata, o are asupra limbii lor croate, iar un al doilea exemplu este cel al influenței limbii engleze, neînrudite, asupra pronunțării limbii croate de către vorbitorii americani.

Ultimul capitol al lucrării, *Predarea caracteristicilor gramaticale*, oferă sfaturi foarte practice pentru predarea limbii croate ca limbă străină. Sunt prezentate, astfel, posibilele ordini de abordare a cazurilor (cu avantaje și dezavantaje), propunându-se în același timp și renunțarea la ordinea tradițională a cazurilor în favoarea uneia mai clare și mai sistematizată, care cores-punde ordinii optime a abordării cazurilor – nominativ, acuzativ, locativ, dativ, instrumental, genitiv, vocativ – în care se află unul după altul cazurile care au aceleași terminații, ceea ce ușurează memorarea acestora, reduce posibilitatea de a greși și în cele din urmă ajută la învăța-rea mai rapidă și mai ușoară a limbii.

Lucrarea *Hrvatski jezik kao drugi i strani jezik* a Zrinkăi Jelaska și a colaboratorilor săi reprezintă o dovadă a necesității legăturii dintre teorie și practică, dintre studierea și predarea unei limbi. Sau așa cum însăși coordonatoarea lucrării spune: „Dacă studierea limbii croate este văzută, printre altele, ca un ajutor pentru vorbitorii nenativi de a-și însuși limba croată cu ajutorul manualelor, metodelor și programelor bazate pe cercetări științifice, aceasta va contri-bui pe termen lung și la promovarea limbii și culturii croate în perioada actuală, când învățarea altor limbi și buna cunoaștere a lor sunt atât de importante, mai ales într-o Europă a plurilingvismului.”

Ivana Olujić
 Universitatea din Zagreb, Croația
 Clara Căpățînă
 Universitatea din București, România

Ioana PÂRVULESCU, **În intimitatea secolului 19**, București, Humanitas, 2005, 352 p.

Gagner les coulisses d'un siècle révolu, redécouvrir un espace que le décalage temporel rend à peine reconnaissable, « envahir » les ruelles boueuses ou les petits boulevards récemment pavés, les foyers des théâtres (du Grand et du Petit), les nefs des églises durant les cérémonies privées, les hôpitaux, les cimetières, les salles à manger, les alcôves... C'est la tâche assumée par M-me Ioana Pârvulescu, auteur du livre *În intimitatea secolului 19 (Dans l'intimité du XIX-e siècle)*, paru aux Éditions Humanitas de Bucarest, en 2005.

On trouve encore, mais pas trop souvent, dans nos librairies (situation qui explique par elle-même le succès au public de cette parution éditoriale) les exemplaires d'un tirage de luxe. Taillée en médaillon sur la première couverture du livre, l'image de l'auteur habillé(e) dans le vent de la mi-XIX-e (l'équipement complet: chapeau, gants, ombrelle, la belle robe blanche et, probablement, la complexe « partie invisible » du costume féminin décrite dans le sous-chapitre réservé à *Elles*), accueille le lecteur dans *l'intimité du XIX-e siècle*. C'est l'appât d'un « voyage » *through the looking glass* (le nom de Lewis Carroll figurant, bien sûr, parmi les douzaines d'écrivains évoqués dans le livre), car la recherche est conçue par l'auteur comme un voyage, un véritable périple au passé, en absence de tout véhicule à rouler (à rebours) dans le temps. Le lecteur désinhibé de notre nouveau millénaire décèle, quand même, parmi les lignes et avec grande surprise, la gêne romantique de l'écrivain qui s'excuse d'avoir troublé *l'intimité* de ses hôtes.

L'enjeu du projet est téméraire et la réussite d'autant plus remarquable: ressusciter, à partir des données les plus variées (d'ordre historique, sociologique, politique, psychologique, littéraire...), le Bucarest du XIX-e siècle; peindre un tableau animé, aussi complète que possible, qui rende le général aussi bien que le particulier, le public aussi bien que le privé, dans la tradition d'un modèle d'entreprise scientifique-artistique que l'écrivain réaliste et l'historien des mentalités se sont partagés depuis ... le XIX-e siècle.

On retrouve, tour à tour, la carte détaillée de la ville – dessinée par reprises –, les habitants (de tous les âges et toutes les conditions, les personnalités et les anonymes), les institutions, la petite vie quotidienne avec sa routine et la grande vie du siècle avec ses vicissitudes (les révolutions politiques et technologiques, les maladies du siècle et ses guérisons), depuis les Phanariotes, en passant par la Révolution de 1848, l'Union des Principautés et l'instauration de la royauté, avec un accent bien placé sur la seconde moitié du siècle (après 1866). En résulte un livre-orchestre où s'harmonisent les données scientifiques de la recherche, les registres (grave et comique), la langue vétuste des citations (le roumain et le français à la parité, parfois l'anglais et l'allemand) et le roumain contemporain au lecteur. On remarque encore l'alternance des styles représen-tatifs et des genres favoris du siècle évoqué (l'effusion lyrique, la confession épistolaire, le journal intime et le journal « public », le traité scientifique, le compte-rendu administratif, le télégramme, la tirade politique parlementaire ...); c'est un exercice postmoderniste, bien coordonné par la vigilance de l'auteur – qui reste, pour sa part, omniscient.

La présente démarche de M-me Ioana Pârvulescu est une entreprise culturelle fidèle aux préoccupations plus anciennes de l'auteur; on rappelle, à cette occasion, un ouvrage paru aux Editions Humanitas, en 2003: *Întoarcerea în Bucureștiul interbelic (Le retour au Bucarest d'entre les deux guerres)*. La comparaison permet de placer les deux livres dans la continuité d'un même ample projet scientifique et littéraire, qui dépasse les cadres monographiques traditionnels; le respect de la diachronie y est complété par l'intérêt d'une vision synchronique qui cherche à relier les données particulières au cadre général de référence, de recréer, dans la virtualité, une image adéquate de Bucarest – en tant que ville et capitale européenne; c'est une course Orient-Express, un va-et-vient allègre Bucarest – Paris, et retour. Un autre mérite de M-me Ioana Pârvulescu est d'avoir montré comment la ville de Bucarest s'est forgée une identité européenne, avec grande objectivité, à l'abri de toute tentation malsaine pour le chercheur des

mentalités, à l'abri surtout des excès critiques et, de l'autre côté, des exagérations occasionnées par l'émotion et la nostalgie.

En évoquant, par la méthode et les thèmes abordés, tantôt Norbert Elias et l'École des Annales, tantôt les romanciers réalistes ou bien romantiques du XIXe siècle, *În intimitate secolului 19*, dont la structure-même respecte les séquences d'un entretien privé destiné à mettre l'interlocuteur au courant, nous fait connaître, tour à tour, le *Où*, le *Qui*, le *Quoi et comment* de l'aventure, et *Par où* revenir, à la fin, au XXIe siècle.

Par la précision et, souvent, l'inédit du détail documentaire, la rigueur de l'information et l'élégance de l'exposé (appuyée sur une rhétorique bien maîtrisée, qui fait sentir le maître de conférences), le roman-document signé par M-me Pârvulescu est un livre qui colle à la main, un vrai régal pour le lecteur avide de bonne littérature – soit-il le lecteur à peine avisé (qui reçoit l'information dense présentée sous une forme légère, facile à assimiler) ou l'initié aux mystères du XIXe siècle (qui retrouve avec délice les choses familières tournées dans un nouveau moule, et pigmentées de commentaires à propos). A notre avis, cette parution éditoriale est une réussite dans le domaine de la recherche des mentalités, d'ici et d'ailleurs.

Ana-Maria Ștefan
Universitățile „Al.I. Cuza”, Iași
Roumanie

Tanja PETROVIĆ, “Ne tu, ne tam” – Srbi v Beli Krajini in njihova jezikovna ideologija v procesu zamenjave jezika / ‘Neither Here Nor There’: the Serbs of Bela Krajina and Their Language Ideology in the Process of Language Shift), Ljubljana, Založba ZRC, 2006

In the most southern Slovenian region, Bela Krajina, along the river Kupa, near the border with Croatia, there are four Serbian villages (Bojanci, Marindol, Milići and Paunovići) whose inhabitants number around three hundred. They represent the remains of the once more numerous Orthodox population, descendants of the Uskoks, who in the 16th century settled in the region of the military border between the Ottoman Empire and the Habsburg monarchy. This Serbian community managed to preserve for almost five centuries its religion, customs and language, due to, on the one hand, the very strict rules forbidding mixing with the neighbouring Catholic population and, on the other, the existence, up to the Second World War, of Serbian schools and churches, which represented powerful integration factors.

However, the current sociolinguistic situation in these villages points to the process of language shift. Today only the oldest generation actively uses Serbian, while the youth understand Serbian, but do not speak it. This ‘exotic oasis of population’, as some authors call it, is extremely interesting for applying the methodological approach whose aim is to connect linguistic and social processes at a micro-level with wider social processes and interpretative models. As opposed to other similar ethnic groups from highly heterogeneous regions of the Balkans, the Serbs of Bela Krajina live in the relatively homogenous Slovenia and, apart from linguistic differences, there also exist historically and culturally conditioned differences between the members of this group and the majority population (i.e. the Serbs of Bela Krajina have always been considered the bearers of the ‘Balkan patriarchal culture’, way of life and system of values).

This solid study on the Serbs of Bela Krajina, with the title *‘Neither Here Nor There’: the Serbs of Bela Krajina and Their Language Ideology in the Process of Language Shift* and published in Slovenian, is based on the young Serbian author's doctoral thesis, who conducted

fieldwork researches in the area between 2001 and 2004. It is divided into ten chapters and was written with the aim of pointing out the significance and implications of language shift both in the particular social, historical and geographical context (southeastern Europe, former Yugoslavia, Republic of Slovenia, Bela Krajina), and with regard to broader social processes. The process of language shift among the Serbs of Bela Krajina was approached from the perspective of language ideology, in an attempt to shed light on the plethora of socially based views and beliefs of the members of the ethnolinguistic community and wider.

The first part of the study offers an overview of previous linguistic research on small ethnic communities in the area of south-eastern Europe and points out new aspects and opportunities that are provided by an approach that considers language a part of societal praxis. The linguistic situation of this community is analyzed through the structural variables defined by the concept of ethnolinguistic vitality and the theoretical concept of language ideology – a necessary prerequisite for the analysis of language shift – is presented and discussed in detail. In the beginning, the focus of the analysis is placed on the tension between local and national. The nation-state building process proved to be a key factor in shaping both ‘outside’ discourses about the Serbs of Bela Krajina and discourses produced by the community members themselves. Language shift is therefore interpreted as a manifestation of the process through which a small local community becomes part of broader social structures. The author also points to major ideological nodes, such as authority, nostalgia, linguistic purism, which can be found in the discourse formed outside the community, but also in that of the community members. These ideological nodes are analyzed by placing the local discourse (i.e. the language material audio-recorded during the fieldwork) into the broader context that includes public discourse related to this community and produced by journalists, politicians and researchers, as well as discourses of other communities (first of all the Slovenian majority) with which the Serbs have direct contacts.

In the second part of the study the focus is shifted from ideological nuclei and thematic nodes towards the linguistic means used to express language ideology in the process of language use. The author introduces and uses the concepts of *metapragmatic awareness* of speakers and *reflexivity* of language, as essential for this kind of analysis. The interrelatedness between language ideology and language use in the discourse of the Serbs of Bela Krajina is also explored, and the author demonstrates that it is based on implicit and explicit metapragmatic awareness. Most of the analyzed narratives are built upon the opposition *then vs. now*: the older community members perceive the past as a *totality* in which the native idiom was integrated into all domains of life in the community, while the present time is characterized by a *fragmentation* and discrepancy between linguistic and extralinguistic orders. In the new order prevailing nowadays, the oldest generation members see themselves as deprived from many points of view: on the one hand, the value they attach to the native idiom is lessened under the influence of the ideological concept of linguistic purism and the view on that idiom as being a ‘mixture’ and ‘not a real language’, which is an inevitable consequence of the nation building process that imposed the national standard language; on the other hand, the oldest generation members have never reached the native-like competence in the national language (Slovenian), a fact which they perceive as a problem and a disadvantage.

Tanja Petrović must be congratulated on a unique achievement: in spite of the fact that this study is dense with scientific information, thick with the most various data and at the same time provides cogent analysis, it is incredibly fluent and easy to read – a real delight both for specialists and for laics. The up-to-date topic (small ethnolinguistic communities on the territory of former Yugoslavia) and the novelty of the methods, concepts and approaches she uses transform the volume in a modern, extremely useful and very precise scientific instrument for linguists, sociolinguists, anthropologists and many other scholars. The 2 levels of analysis – of the theoretic concepts and of the empiric material – are perfectly harmonized, a feature quite

hard to attain in scientific studies. Given the recent controversies and sensitivities surrounding the topic, one could not have chosen a better way of providing a platform for a renewed discussion about the Serbian minority, their language and language ideology.

Annemarie Sorescu Marinković
*The Institute for Balkan Studies, Belgrade
Serbia*

Liudvig SELIMSKI, Фамилни имена от Северозападна България. Влашки елемент / Numele de familie din Bulgaria de nord-vest. Elementul românesc, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2006, 183 p.

Cartea se adresează specialiștilor în filologie română și slavă, mai ales celor interesați de domeniul onomasticii, venind astfel la timp pentru a completa cercetările respective. Întrucât titlul, formulat iscusit și incitant, creează doar o imagine vagă asupra conținutului, ne vom strădui să expunem informațiile oferite de filologul bulgar mai pe larg, cu riscul de a depăși limitele pe care le impune o recenzie.

Cartea debutează direct, cu conținutul propriu-zis astfel: *Abrevieri neconvenționale utilizate și Abrevieri ale localităților din județe și districte* (p. 7), *Introducere* (p. 9-20), urmată de primul capitol *Analiză formală și semantică* (p. 23-70), și capitolul al II-lea: *Dicționar etimologic al numelor de familie* (p. 73-168). Se încheie cu *Literatură utilizată* (p. 169-175) și rezumate – în limba polonă (p. 177-179) și în limba engleză (p. 181-183). La p. 18 sunt incluse două hărți – *Harta celor cinci județe din nord-vestul Bulgariei* (Vidin, Vrața, Montana, Pleven și Loveci) și *Harta celor patru areale în care se împarte Bulgaria*.

Introducerea se deschide cu un succint istoric al cercetărilor de importanță deosebită în ceea ce privește influența româno-bulgară în domeniul antroponimiei, autorul oprindu-se asupra celor două mari lucrări de referință în domeniu – *Речник на личните и фамилни имена у българите / Dicționarul prenumelor și numelor de familie ale bulgarilor*, Sofia, 1969, 627 p., întocmit de Stefan Ilcev și dicționarul lui Nikolai Kovacev, *Честотно-etimологичен речник на личните имена в съвременната българска антропонимия / Dicționarul etimologic și de frecvență al prenumelor în antroponimia bulgară contemporană*, apărut la Veliko Tărnovo în 1995.

Autorul apreciază importanța dicționarului întocmit de Ilcev ca fiind primul „tezaur al inventarului antroponimic” (p. 10), lucrare care a inclus un considerabil număr de nume de persoană, purtătorii cărora aparțin diferitelor etnii trăitoare pe teritoriul bulgar, printre care și elementul *vlah* - termenul uzitat pentru definirea originarilor români. Analizând cu acribie materialul excerptat, L. Selimski constată că o parte din numele de familie de origine română sunt explicate corect, pentru un alt număr de nume argumentația lui Ilcev se sprijină și pe aria de răspândire, orientarea lui spre onomastica românească fiind justă, dar în aceste cazuri comite greșeala alegând prototipuri *fictive* (sublinierile de acest tip aparțin autorului). O a treia grupă din numele excerptate din dicționarul supus discuției, o formează numele de familie considerate derivate pe teren bulgăresc, Ilcev neținând seamă de formații necaracteristici sistemului derivativ bulgăresc sau de numele românești pătrunse în antroponimia bulgară, dar care conțin în compunerea lor teme și sufixe specifice limbii bulgare, de tipul **Иваница** < rom. *Ivăniță*, **Драгота** < *Dragotă*. Asupra acestei erori menținute în cercetarea onomastică bulgară s-a pronunțat Dorin Gămulescu în *О румыно-болгарской антропонимической интерференции* („Actes du XI-e Congrès International des Sciences Onomastiques”, T.1, Sofia, 1973, p. 335): „Etimologia românească pentru acest gen de nume se sprijină pe funcția sufixului, specifică limbii române și de asemenea, pe aria de răspândire caracterizată de influențe lingvistice românești”. Acest punct de vedere adoptat și ideea promovată de Svetomir Ivancev

(*Българският език – класически и екзотичен / Limba bulgară – clasică și exotică*, Sofia, 1988) și susținută de Maxim Sl. Mladenov (*Влашкото население в България / Разпространение, произход и топонимия / Populația românească din Bulgaria / Răspândire, origine și toponimie*, „Българска етнология” [София] 21, număr special, с. 7-27) și anume că „cele două sisteme antroponimice cu greu ar putea fi studiate independent unul de celălalt”, devin pentru autorul acestei cărți un criteriu metodologic.

A doua lucrare în ordine cronologică este dicționarul elaborat de Kovacev în care lista cu nume românești, comparabil mai mare, este analizată diacronic și ca frecvență, reflectând faptele într-o perioadă de nouă decenii (până în anul 1990).

În partea a doua a introducerii, *Românii, aromânii (țiștariii) și țigani români (rudarii)*, autorul reconstituie tabloul complex al localităților cu populație care vorbește limba română (sau un dialect românesc, precizează autorul). Constată că este vorba de contacte care se realizează nu numai în perimetrul de graniță a celor două popoare, ci de o coabitare măsurabilă pe axa temporală verticală, deci într-o perioadă de bilingvism exercitat activ la nord, dar în aceeași măsură și la sud de fluviul Dunărea, fluviu care a devine relativ recent hotar etnolingvistic. Distinge trei grupuri principale pe teritoriul Bulgariei: 1) români (vlasi), așezați în zonele dunărene de la Vidin până la Silistra; 2) două grupuri de aromâni: a) „țiștari”, veniți din valea râului Vardar, Macedonia, numiți încă *macedoromâni*, care duc o viață sedentară, îndeletnicirea lor fiind, cu precădere, de comercianți, hangii, meseriași sau agricultori și b) ciobani-nomazi, *venetici*, din zona montană Gramos, Grecia de nord-vest, numiți *gramosteni*, cunoscuți și sub etnonimul *kušovlasi* sau *kara-kaceani*, fără deosebire de ciobanii-greci definiți cu același etnonim. Dar „românii, conchide autorul, se disting prin limba *vlahă*, dialect al limbii române, cultivă propriile sale tradiții, datini religioase și obiceiuri folclorice. Se caracterizează prin unele particularități ale portului său popular, ale cântecelor, dansurilor, mâncărilor și băuturilor, prin particularități ale traiului cotidian și relații familiale” (p. 15).

Obiectivele științifice, sarcinile asumate, sursele și metodele științifice adoptate sunt expuse în partea a treia din *Introducere*. Autorul face abstracție de numele de familie și poreclele purtate de români sau care funcționează în localități cu populație românească. Atenția lui este îndreptată doar spre acele unități antroponimice care până în prezent nu au fost supuse analizei sub aspectul originii sau, chiar dacă au fost cercetate din acest punct de vedere, nu au primit o explicație suficient de satisfăcătoare. De aici se desprinde și scopul urmărit: identificarea lor cu elementele românești din antroponomia bulgară pe baza trăsăturilor caracteristice structurii limbii române (fonetice, morfologice, semantice). „Este calea cea mai sigură care poate să ducă la rezolvarea corectă a problemei de apartenență unui element onomastic la componenta românească a antroponimiei bulgărești” (p. 17).

În continuare, autorul prezintă sursele utilizate: 1. Dicționarul întocmit de Ilcev, deja menționat în prima parte; 2. Baza de date computerizată din *Cartoteca arhivă a numelor de familie din sec. XX*, de care dispune Centrul de onomastica bulgară „Profesor Nikolai Kovacev” al Universității „Sf. Kiril i Metodii” din Veliko Tărnovo, condus de profesor Maria Anghelova-Atanasova; 3. Surse suplimentare, în unele cazuri fiind mijlocul de verificare pentru autor, sunt cataloagele telefonice și listele de alegători (folosite doar în cazul unor localități) și într-o măsură mai mică, anchete și cercetări de teren în jud. Nikopol și Vidin, efectuate în perioada anilor 2002-2004; 4. Un alt izvor, dar neexplorat complet, așa cum mărturisește însuși autorul, îl constituie literatura etnografică, istorică, informațiile despre demografia și starea economică a ținutului cercetat etc.

Metoda principală folosită de autor este cea comparativ-istorică. Unitățile onomastice sunt analizate sub aspect fonomorfologic, din perspectivele relației de rudenie și evoluția istorică a limbii bulgare, dar *nota bene!*, atrage atenția autorul, nu numai și nu exclusiv. Se acordă o deosebită atenție omonimiei posibile bulgaro-române/turco-bulgare care s-a manifestat înainte de toate la presupusele apelative care stau la baza poreclelor. Dar tema numelor de familie nu

întotdeauna se formează după apelative. Și aici este posibilă omonimia interlingvistică. Eventual omonimie între prenume și apelativ, omonimie între hipocoristic și poreclă etc. Rezultatele pe care le obține autorul după aplicarea metodei comparativ-istorice se îmbină, completează și verifică prin metoda geografiei lingvistice.

Nu este mai puțin important pentru autor și principiul referitor la cantitate și frecvență, care îi permite concluzia cum că „numele rar întâlnite, precum și numele care mai curând micșorează decât să mărească frecvența, ies complet din uz, sunt legate de grupuri minoritare cum este grupul vlah” (p. 20).

Primul capitol, *Analiză formală și semantică*, este structurat în patru subcapitole: 1. *Nume de familie derivate din prenume*; 2. *Nume de familie derivate din porecle*; 3. *Adaptare formală: modificări fonetice și non-fonetice*; 4. *Concluzii*.

În primul subcapitol autorul oferă o interpretare alternativă pentru 48 de nume considerate bulgărești, explicate greșit prin reconstruirea unor nume *fictive* și insuficientă documentare mai ales în ceea ce privește localizarea lor. Astfel, din dicționarul întocmit de Ilcev autorul reanalizează 45 de nume dintre care cităm: **Бадинов** < *Badin* și *Bădin*, **Банчелски** < *Bănicel* (*Bănică*), **Батинянов** < toponimul **Батин** în legătură cu *Batin* și *Bătin*, **Белдев** < *Beldea*, **Бурленов** < *Burileni*, **Водов** < *Vodă*, **Грасев** (identic cu **Грасо**, întâlnit în munții Rodopi) < *Grasu(l)*, **Ешановски** este pus în legătură cu **Ешанов** < *Eșanu/Eșeanu* și variantele *Eșianu*, *Ieșanu*, *Ieșean(u)* din toponimul *Iași* etc. pentru care în dicționar sunt propuse forme reconstruite – ***Бадин**, ***Банчел**, ***Батинян**, ***Белдьо**, ***Бурлен**, ***Водо**, ***Грасе**/***Грасьо**, ***Ешан**. Din cel întocmit de Kovacev autorul excerptează 3 nume pe care le explică astfel: **Касаров** < *Căsar(iu)*, **Чоканов** < *Ciocan*, *Ciocana* și **Васиоев** < *Văsiou* < *Vasilie*, în locul celor cu forme reconstruite și considerate de origine bulgară: * **Касар** și **късар** „(cam)scurt”, ***Чокан**, provenit din numele hipocoristic **Чок(о)+ан** și **Васиой**, dedus greșit de Kovacev din **Вас(я)+ой**.

Din acest contingent doar trei au la bază nume proprii – **Васиоев** < *Vasioiu*, **Дуканов** < *Răducan*, cu afereză și **Радуйчев** < *Răduică*. Pentru celelalte 45 de nume Liudvig Selimski propune teme formative din porecle prin care erau caracterizați purtătorii numelor respective.

În continuare autorul discută un număr considerabil de nume de familie cu etimologie românească, în structura cărora se află un apelativ românesc (chiar dacă acesta are statutul de împrumut în vocabularul limbii române) ori nume de persoană cu structura etimologică românească, aducând argumente din domeniul foneticii (de exemplu: **Стёрков** < *Sterca*, cu sufix *-ca* < *Stere*, *Sterea* < *Sterian* < *Stelian*, cu rotacism *l* > *r*; **Сáгинов** < rom. *Saghin*, cu substituție dialectală *b*' > *g*' < vest-europ. *Sabin*, lat. *Sabinus*), din sistemul derivativ românesc (cităm: **Опрешáнов**, **Опришáнов**, **Опрашáнов**, comparabile cu *Opreș*, *Oprea/Opru*, *Opriș*, *Oprișianu*; **Труцáнова** din nume românesc cu sufix *-an* și baza din *Truța*, *Truță* < *Dumitruța*, cu afereză: **Николицов** din dim. rom. *Nicolîța* < *Nicolae*; **Ниницов**, dim. *Nenița* < *nene*; **Динкулясов**, identic cu rom. *Dinculeasa*, cu suf. *-(ul)easa* < *Dinca* sau *Dincul*, cu suf. *-easa*).

Mult mai transparente se dovedesc numele de familie bulgărești formate din porecle românești, caracterizându-l pe purtător sub diferite aspecte – fizice, morale sau profesionale și analizate în subcapitolul al II-lea, *Nume de familie derivate din porecle*.

În subcapitolul *Adaptare formală: modificări fonetice și non-fonetice*, autorul examinează, gradual, materialul adunat, pornind de la nivelul schimbărilor fonetice – substituția diftongilor, a vocalelor *a* și *i*, afereza, eliziunea și sincopa, labializarea etc. la cel al schimbărilor consonantice – rotacism, *ț* în loc de *ci*, *p*' > *k*' etc. și ajungând la modificările non-fonetice – analogia, contaminația și hipercorectitudinea. Exemplificăm pe scurt: **Соарев** < rom. *Soare* < *soare*, **Фоаметова** < rom. *Foamete* < *foamete* (aceste nume au forme paralele **Сорев** și **Фометов**); **Акишев** < *Oacheș* < *oacheș* și varianta **Окешов**; **Оев** și **Оаев** < numele de familie *Oaie* < *oaie*; sunt rare numele în care diftongii rom. *ea*, *ia* se păstrează în numele bulgărești: **Океанов** < *Ocheanu*, **Жиански** < *Jian*, **Унгаранов** < *Ungureanu*; la fel de rar se substituie și

ea, ia cu **ия**: **Жиянов** și **Жиянски** < *Jian*, **Чилиянски** și **Чиянски** < *Cilianu*; rom. ea și ia de obicei sunt receptate ca **иа** exact ca în împrumuturile din limba română – cu eliziunea lui *i* și palatalizarea consoanei anterioare, în bg. = ‘а (redat ortografic cu я): **Житянов** < *Jiteanu*, *Jitianu*, **Нямцов** < *Neamțu* s.a.m.d.; **Дриков**, cu afereză < *Udrica*, dar și **Еждерски**, cu proteză, având aceeași temă cu **Ждеров** din *Jder(i)u* < *jder*; **Бурлянов** î.l.d. ***Бурилянов** < rom. *Burileanu*; **Майцова**, cu sincopa vocalelor *i* și *h* de la *Mihăița*; **Корицов** < *Coriță*, cu afereză din *Nicoriță*, acesta din urmă cu suf. dim. *-iță* și rotacism din *Nicolae*; **Божуриков** este pus în legătură cu bg. **божур** de autorii lucrărilor lexicografice citate, prin urmare considerat nume de origine bulgară, L. Selimski propunând alternativa românească – *Bujorică* (rom. *bujor*), subliniind vădita analogie sau contaminație la care a fost supusă înțelegerea/neînțelegerea a numelui românesc de către funcționarul stării civile la înregistrarea numelui (aceasta fiind prima variantă atestată în 1911).

Concluziile generale (subcapitolul IV) sintetizează câștigurile acestei cercetări. În ultimul deceniu al sec. XX în Bulgaria au apărut publicații în care a fost recunoscut aportul lingvistic al populației românești, printre ele fiind și lucrări referitoare la numele de familie. În general, analiza lor se reducea la căutarea unui nume de persoană (ori poreclă/pseudonim) sau la identificarea cu apelative. În cartea dlui L. Selimski sunt corectate erorile generate în ambele direcții. Astfel, numele de familie **Пурáшки** este considerat de Ilcev varianta lui **Порáшки** pe care îl pune în legătură cu dial. **порáк** < **пор**, iar în cazul numelui de familie **Пришков** Ilcev îl deduce din apelativul **пришка**, presupunând că purtătorul poreclei/numelui de familie avea bube pe față. Explicația propusă de L. Selimski, rezultat al metodelor de cercetare riguros aplicate, este pertinentă: **Порáшки**, cu **о** î.l.d. **у**, cu pronunție hipercorectă, din **Пурашки**, cu afereză din *Epurăș* < *iepurăș*, iar pentru **Пришков** propune baza onomastică a numelui românesc *Prișcă*, *Prișcu*, cu afereza vocalei *o-* de la *Oprișcu*.

L. Selimski constată originea românească a numelor de familie nu atât prin analiza temelor onomastice (mai mult, deseori el face abstracție de acest element de analiză), cât cercetând riguros structura lor fonetică și formativă, iar la o parte din nume ține seama și de semantismul temei motivante.

Pentru 86 de nume de familie filologul bulgar oferă explicație bazată pe trăsăturile limbii române, fără să fi găsit echivalente românești. Acestea sunt:

Белбицов (**Belbiță*), **Бенуцов** (**Benuț*), **Блажуков** (**Blăjuc*), **Бобочоев** (**Bobocioiu*), **Бобошатов** (**Boboșat*), **Бреговянов** (**Bregoveanu*), **Будуриков** (**Budurică*), **Бузеликов** (**Buzilică*), **Бунелски** (**Bunel*), **Бургияшки** (**Burghiaș*), **Бурдаков** (**Burdac*), **Ванушев** (**Vănuș*), **Варзоев** (**Vărzoiu*), **Галуцов** (**Galuț*), **Гурастръмбов/Гурастръмв** (**Gură strîmbă*), **Дедоев** (**Dedoiu*), **Джерилев** (**Gerilă*), **Динушев** (**Dinuș*), **Добролесков** (**Dobrolescu*), **Додолоков** (**Dodoloc*, **Doduloc*), **Жиканов** (**Jicanu*), **Жумаров** (**Jumară*), **Зануков** (**Zănuș*), **Запуков** (**Zăpuș*), **Калдароев** (**Căldăroiu*), **Катраницов** (**Cătrăniță*), **Коколошев** (**Cocoloș*), **Колданов** (**Coldanu*), **Котърцаров** (**Cotîrțar*), **Кукулецов** (**Cuculeț*), **Лупаров** (**Luparu*), **Мамицов** (**Mămiță*), **Мамицоев** (**Mămițoiu*), **Манашев / Манашки** (**Minaș*), **Мандуцов** (**Mănduță*), **Маринуцов** (**Marinuț*), **Марулесков** (**Mărulescu*), **Матракуков** (**Matracușă*), **Мошолов** (**Moșul*), **Мяков** (**Miac*), **Нацелов** (**Nașel*, **Nășel*), **Палуйков** (**Paluică*, **Păluică*), **Палуков** (**Palucă*, **Păluică*), **Пандуков** (**Panduc*), **Патуриков** (**Păturică*), **Питаркова** (**Pitarcă*), **Плешкар** (**Pleşcar*, *-iu*), **Попоев** (**Popo(i)escu*), **Поркашева** (**Porcaș*, **Purcaș*), **Поркоев** (**Porcoiu*), **Предолов** (**Predul*), **Путинцева** (**Putință*), **Пърчоев** (**Pîrcioiu*), **Пъстаев** (**Păstaie*), **Радуйчев** (**Răduicea*), **Радукюлов** (**Răducul*), **Радучиков** (**Răducică*), **Ридуцов** (**Riduț*), **Ризойков** (**Rizoică*), **Ролоев** (**Urloiu*), **Ромонузов** (**Romunus*), **Роморузов** (**Romurus*), **Сарачиков** (**Sărăcică*), **Скайцанов** (**Scă(i)ețanu*), **Скилов** (**Schilă*), **Сомноев** (**Somnoiu*), **Стераев** (**Steraiu*), **Тануцов** (**Tanuț*), **Тарашоев** (**Tarașoiu*), **Тауров** (**Taur/Tauru*), **Тошиков**

(**Tușică*), **Трамбицанов / Тримбицанов / Тринбицанов / Тръмбицанов** (**Trîmbițanu*), **Тримбицелов / Тръмбицелов** (**Trîmbițel*), **Турицов** (**Turiță*), **Турчелов** (**Turcel / *Turicel*), **Ушоров** (**Ușor*), **Ушуриков** (**Ușorică/*Ușurică*), **Фицаров** (**Fițaru*), **Шеулянов** (**Șeulean*), **Шуицов** (**Șuiță*).

Aceste nume ar trebui interpretate prin prisma interferențelor onomastice. Ele nu sunt purtate numai de românii din Bulgaria, sunt adaptate și fixate în sistemul onomastic bulgar. Dacă interpretarea autorului cărții recenzate se dovedește suficientă și admisă, atunci aceste formațiuni vor duce la îmbogățirea, diversificarea formală și semantică nu numai a antroponimiei bulgărești, dar și a antroponimiei românești.

Capitolul al doilea, *Dicționar etimologic al numelor de familie*, însumează, după întemeiatul uz al tuturor lucrărilor de acest gen, 811 unități onomastice-titlu, aranjate în ordine alfabetică. După articol, autorul înscrie data atestării conform *Cartotecii arhive*, urmată de frecvența, localizarea, explicația dată de autor și variante ale numelui respectiv. Informațiile care precedă data atestării reprezintă aportul cercetărilor autorului. În cazul numelor de familie preluate din dicționarul întocmit de Ilcev și pentru care Selimski propune explicație alternativă este marcată întâi data atestării și localizarea dată de Ilcev, după care autorul înregistrează propriile observații, urmate de date excerptate din *Cartoteca arhivă*.

Ar fi fost mai bine poate, dacă pentru toate numele-titlu din valorosul *Dicționar etimologic al numelor de familie*, autorul ar fi găsit informații suficiente care să-i permită marcarea accentului. De asemenea, credem că ne-ar fi servit cu prisosință o simplă semnalizare cartografică a ponderii importante pe care o are elementul românesc în sistemul antroponimic din nord-vestul Bulgariei.

Aceste păreri nu scad cu nimic valoarea științifică a cărții recenzate. Până acum, antroponimia bulgărească nu a fost supusă unui examen exhaustiv asupra elementului străin, în mod special elementului românesc, ca acesta întreprins de Liudvig Selimski iar rezultatele marchează, în opinia noastră, un reviriment în modul de gândire și aplicare a metodelor, criteriilor și procedeelelor în cercetarea onomastică bulgărească. Este o carte de mare utilitate pentru (re)evaluarea zestrei onomastice și reconstituirea nu numai a proceselor de contact lingvistic, dar și istoric, cultural în genere.

Paraschiva Boboc
Universitatea „Sf. sf. Kiril i Metodii”, Veliko Tărnovo
Bulgaria

Rodica-Cristina ȚURCANU, **Sprachkontakterscheinungen: Rumänisch-Deutsch-Ungarisch in Baia Mare und Umgebung**, 2 Bde., Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2005

Die vorliegende Publikation ist eine leicht gekürzte und aktualisierte Fassung der von Rodica-Cristina Țurcanu 2003 in Bukarest verteidigte Dissertation. Die Autorin ist Dozentin für deutsche Sprache und Literatur an der “Universitatea de Nord” in Baia Mare (früher auch als Neustadt bekannt). Ihre fachübergreifende Beschäftigung mit Sprachkontakterscheinungen zwischen dem Rumänischen, Deutschen und Ungarischen in diesem ostmitteleuropäischen Gebiet ist eher eine Ausnahme, wengleich sie in einem multikulturellen Gebiet mit jahrhundertelangen sprachlichen Kontakt- und Interferenzerscheinungen lebt. Hervorzuheben ist demnach ihre besondere Einstellung zu ihrer Heimat mit ihren besonderen regionalen Traditionen und zur heutigen Problematik der Europäischen Union.

Die Publikation untersucht Sprecher und Sprachgemeinschaften, sprachinterne und -externe Faktoren, welche im Laufe vieler Jahrhunderte von Mehrsprachigkeit und Multi-

kulturalität zur Übernahme und zum Gebrauch deutscher Sprachelemente in den Lokal-varietäten des Rumänischen und Ungarischen im Gebiet von Baia Mare geführt haben.

Der *erste Band* enthält die theoretische Untersuchung sprachwissenschaftlicher und historischer Grundlagen des Sprachkontaktes und präsentiert Daten und Fakten, die durch Datenerhebung mittels Interviews, Fallstudien mit abschließenden Protokollen, Beobachtung von Sprechern und Situationen sowie durch Modelle und Statistiken gewonnen und interpretiert wurden. Der zweite Band ist als Wörterbuch gestaltet und behandelt etwa 900 lexikalische Einheiten, welche die Übernahme, den Gebrauch und den Rückgang von deutschen Elementen in den gegenwärtigen mundartnahen und umgangssprachlichen Lokalvarietäten des Rumänischen und Ungarischen in Nordwestrumänien darstellen. Hervorzuheben ist der vielseitige Blickwinkel der Untersuchungen; bekanntlich treten sprachliche Interferenzen nicht nur zwischen Hochsprachen auf (zudem steht der deutsche Standard nicht für die bairisch-österreichische Variante des Deutschen und ihre Entsprechung in Rumänien), sondern vielmehr im täglichen Leben und im Arbeitsprozent zwischen Umgangssprachen und Dialekten, in unserem Falle des Deutschen, Rumänischen und Ungarischen.

Als Motto des ersten Bandes dient der Goethe-Spruch: "Alles Gescheite ist schon gedacht worden, man muss nur versuchen, es noch einmal zu denken". Die Autorin weiß, dass auch in ihrem Forschungsbereich schon viel Gescheites bis zur Zeit der Moderne und bis in unsere postmoderne Gegenwart gesagt und aufgeschrieben wurde. Demgemäß wird der erste Band durch einen ausführlichen Überblick über Forschungsrichtungen, Modelle und den heutigen Stand der Sprachkontaktforschung eröffnen. Auch den vielfältigen Methoden zur Datensammlung für die geplanten Analysen und Schlussfolgerungen ist ein eigener Abschnitt gewidmet. Zum theoretischen Teil der Arbeit ist auch die Analyse linguistischer Faktoren zur Entlehnung und dem Gebrauch von sprachlichen Elementen in der untersuchten Region zu rechnen, der Transferenz und Interferenz für Sprachkontakten auf Diskursebene, bis zu Sprachkonflikten zwischen konkurrierenden Gebersprachen, die schließlich zur Herausbildung von Mischsprachen und sogar zum endgültigem Sprachwechsel führen können. Solche gravierenden Erscheinungen werden durch Lehnübersetzungen und Transferenzen vorbereitet und in einer fortgeschrittenen Phase durch massive Übernahmen von fremden Ausdrücken und sogar Strukturelementen der fremden Sprache bewirkt.

Mehr als der umfangreicheren theoretischen Teil der Publikation, der Grundvoraussetzung für die Annahme der Dissertation war, interessiert den Durchschnittsleser sicher der angewandte Teil der Untersuchungen, der dem originellen Beitrag der Autorin zuzuordnen ist. Im ersten Band ist dies vor allem der mehrere Kapitel umfassende Abschnitt über die deutsch(sprachig)e Bevölkerung in Siebenbürgen und besonders im Umfeld von Baia Mare (sowie Baia Sprie) seit dem Mittelalter, die Gründe ihrer Ansiedlung im Laufe der Jahrhunderte und ihrer Aussiedlung aus Rumänien in den letzten Jahrzehnten; insbesondere auch die Darstellung der Sprachkontakte vor und nach 1989.

Deutsche Fachkräfte (Bergleute, Handwerker, Händler und Bauern) kamen in das Gebiet Baia Mare in ähnlicher Weise wie dies aus der allgemeinen Besiedlung Siebenbürgens (bzw. vorher des Partiums) und der Marmarosch bekannt ist. Kurz dargestellt werden die Ansiedlungswellen der Siebenbürger Sachsen, der Sathmarschwaben, der Zipser im Wassertal, allgemein der Fachkräfte im 20. Jahrhundert und heute die vereinzelt Rück siedlungen der bereits ausgesiedelten Deutschen. Die Dokumentation zu diesem Bereich ist umfangreich und schlüssig. Zum Teil diskutabel ist lediglich die zitierte Statistik von Ion Antonescu (von 1919/1998), auf S. 79, die neben den 387.545 Banater Schwaben auch 234.085 *Schwaben für Siebenbürgen*, 43.381 *für das Kreischgebiet* und 9.591 *für die Maramuresch* ermittelt (Was ist damit gemeint?). Gemäß einer Volkszählung von 1916 hatte das Altreich 15.970.000 Einwohner, davon außer Rumänen immerhin 1.096.000 Ungarn, 496.000 Szekler, 780.000 Deutsche (*Sachsen und*

Schwaben – also doch?), 767.000 Juden u. a. Nationalitäten. Die Autorin fragt auch zu Recht, weshalb keine Deutschen in Bukarest registriert werden, die es doch schon zahlreich gegeben hatte.

In Baia Mare (auch Neustadt), das im 14. Jahrhundert zur königlichen Freistadt erhoben wurde, waren Gäste immer willkommen, konnten sich einbürgern und ihre Erfahrungen und Fertigkeiten zum Aufschwung der Wirtschaft einbringen. Rodica Țurcanu beschreibt diese Prozesse in prägnanter Weise: “Dadurch, dass deutsche Ansiedler in Baia Mare bestimmten Berufsgruppen angehörten, dass sie fortlaufend angesiedelt wurden und nicht aus derselben Urheimat stammten, dass sie am Ansiedlungsort mit einer früher angesiedelten, ebenfalls deutschsprachigen Bevölkerung zusammentrafen, entstanden neue Kontakte. Einerseits zu den örtlichen ursprünglichen Muttersprachen: *Rumänisch* und *Ungarisch* und zusätzlich zu der einheimisch gewordenen deutschen Muttersprache, in der Form von Mundarten der kleineren Sprechergruppen. Für erklärlich halte ich deshalb die Entstehung einer gemeinsamen deutschen Berufssprache und zusätzlich einer Mischsprache, zwecks allgemeiner Kommunikation in der Sprachgemeinschaft der Stadt. Vermutlich entstand auch die Idee einer Zugehörigkeit zu einer bestimmten Volksgruppe...” (Bd. 1, S. 83), und das früher als bei den sächsischen und schwäbischen Dorfgemeinschaften in Siebenbürgen und im Sathmarer Gebiet.

Bis ins 16. Jahrhundert sind in Dokumenten zahlreiche rumänisch-deutsche-lateinische und deutsch-ungarische *Sprachkontakterscheinungen* zu verzeichnen. Unter österreichischer Herrschaft (von 1551 bis 1867) und weiter unter der Doppelmonarchie (bis 1918) werden diese Kontakte aufgrund der Muttersprachen dieser Gegend noch häufiger. Die jeweiligen Kanzleisprachen waren alternativ und Latein galt immer als *lingua franca*. Trotz des aufkommenden siebenbürgischen Sprachenstreites (zwischen den ungarischen, rumänischen und deutschen Sprechern) gilt, was 1797 in der “Pressburger Zeitung” stand: “In Baia Mare entfalten ihre Tätigkeit zwei Theatergruppen. Interessant ist es, dass die Zuschauer des deutschen Theaters besonders rumänischer und ungarischer Nationalität sind und dass das ungarische Theater besonders von Deutschen besucht wird”. Barrieren gab es nicht. Im Jahre 1896 wurde in Baia Mare eine internationale, multikulturelle Malerschule gegründet.

Die Sprachkontakte vor und nach 1989 werden in ihrem sozial-politischen Umfeld ausführlich analysiert. Mehrsprachigkeit war immer gegeben, wobei sich das Ungarische und Deutsche wegen der Abgeschiedenheit anders als in Ungarn und den deutschsprachigen Ländern entwickelte. Die Zeit von 1950 bis 1989 brachte eine Erstarrung und einen sichtbaren Rückgang des deutschen Einflusses mit sich. Wenn Deutsche zum Schutz gegen Benachteiligung auf Sprachloyalität oft verzichtet hatten, suchte man nach 1989 seine deutschen Ahnen, um leichter ein Ausreisevisum zu erlangen. Zudem bekannten sich viele Nachfolger von magyarisierten Deutschen erneut zu ihrer Volksgruppe. Ungarisch wird von den meisten Rumänen in Baia Mare verstanden und auch noch – teilweise – gesprochen. Dagegen kommen LKW-Fahrer mit Deutschkenntnissen noch immer von Rumänien bis Holland. Durch den neu ausgebauten Handels-, Verwandten- und Freundesverkehr sowie der Arbeitsverträge im Ausland hat das Deutsche wieder an Attraktivität gewonnen und wird als Wahlmuttersprache, als Kultur- und Handelssprache und als überregionale Verkehrssprache an allen Schulstufen gern gelernt.

Die Ursachen für die *Auswanderung* von deutschen Gruppen aus der Urheimat und die Ansiedlung in Rumänien (aus wirtschaftlichen, politischen oder auch religiösen Gründen) – während Facharbeiter und Beamte angestellt bzw. versetzt wurden - und die Gründe für die Aussiedlung aus Rumänien (Umsiedlung 1941 aus der Bukowina und der Dobrudscha, Auswanderung beim Rückzug der Wehrmacht 1944, Mischehen als “internes Exil”, um Schuldzuweisungen zu entkommen, illegale Flucht und “Familienzusammenführung”) wurden gut recherchiert und sind überzeugend dargestellt. Die Dynamik der deutschen Bevölkerung in Rumänien wird mehr von politischen, sozialen und wirtschaftlichen Bedingungen bestimmt als von demografischen Faktoren wie Geburts- und Todesrate.

Das *Korpus* der Arbeit ist umfangreich und umfasst außer der Folkloresammlung von Ion Bârlea (von 1904-1913 und 1968) die eigene Datensammlung der Autorin von 1980-1989 betreffend "alte Sprachkontakte" und jene von 1989-2005 über "neue Sprachkontakte". In der Sammlung Bârlea ergeben sich die Sprachkontakterscheinungen im Bereich der Domänen Militär, Behörden und Auslandserfahrungen. Die Datensammlung von 1980-1989 umfasst entlehnte Wörter und Wendungen in den Bereichen Interaktion (Arbeit, Spiel, Werkzeuge), gemeinsame Lebenserfahrung beider Sprechergruppen (Arbeit, Essen, Handel, Kleidung und Mode, Handwerk, Berg und Wald, Bauen und Wohnen), sozialer Status dieser Sozialschicht aufgrund derselben ausgeübter Berufe, Sprachkontakte zwischen "Männersprachen" (Arbeit und Werkzeug) und "Frauensprachen" (Küche und Essen, Schneiderei und Mode, Haus und Garten).

Der direkte Kontakt zwischen der deutschen und der rumänischen Sprache führte zu sprachlichen Entlehnungen. Zu den *alten Sprachkontakten* trugen bei: das Deutsche seit der Stadtgründung, die österreichische Verwaltung und das Fachpersonal, Sachsen im Nachbargebiet Bistritz-Nassod, Österreicher im Nachbargebiet Bukowina, Sachsen und Schwaben in der Maramuresch, Schwaben im Sathmarer Gebiet, Ansiedler aus vielen deutschen Gebieten im Umfeld von Baia Mare und Baia Sprie. Zu den *neuen Sprachkontakten*, nach 1989, führten die bis heute gegebene Mobilität, Wirtschaft und Handel, Studium und Tourismus, Arbeitspendler und sogar Straftäter. Der indirekte Kontakt zwischen der deutschen und der rumänischen Sprache wurde in der mehrsprachigen Gemeinschaft durch das Ungarische und das dem Deutschen nahestehende Jiddische ermöglicht. Direkter Kontakt besteht auch zwischen rumänischen Bürgern und dem deutschen Sprachraum, wodurch deutsche Elemente zeitweilig aufgenommen werden, während deutsche Sprachelemente ins Ungarische häufig über die rumänische Staats- und Mediensprache vermittelt werden.

Das *zweite Band* umfasst das aus dem Korpus über alte und neue Sprachkontakte erstellte und alphabetisch angeordnete *Wörterbuch*. Es ist nach Domänen angeordnet (Gesellschaft, Kleidung, Geschirr und Maße, Werkzeuge und Geräte, Küche und Speisen, Gebäude, Baustoffe und Einrichtungen, Behörden). Bemerkenswert ist die Berücksichtigung der mundartnahen rumänischen und ungarischen Umgangssprachen der Region Baia Mare, die Aufnahme von Ausdrücken, aber auch von deutschen Redewendungen und Lehnübersetzungen wie z. B. die folgenden: *jemanden den Laufpass geben* – rum. *a da cuiva pașaportu* ('a alunga') – ung. *elpasszolni a házol* ('elüzni'); *Bärendreck, Lakritze* (aus Süßholz) – rum. *lemn dulce* – ung. *medveszar, édesgyökér; Leberkäse* – rum. *caș de porc* – ung. *hússajt; Staubzucker* – rum. *zahăr praf* – ung. *porcukor; Glaspapier, Schmirgel* – rum. *hârtie sticlată* – ung. *üvegpapír, smirgli; Mistschaufel* – rum. *lopată de gunoi* – ung. *személtápat; Kohlrabi / Karfiol (einkaufen)* – rum. *calfiol dyi la minye* (gulii / conopidă) – ung. *tessék karalábét / karfiolt venni!* usw. (Bd. 2, S. 64 f.).

Diskursausschnitte stellen die Redeweise der "Kabelkanalkinder" und rumänische Texte mit deutschen Entlehnungen vor. Z. B. ... *i bschütz di! Du bis mein Bruda!* ... – ... *Öko-Leute ... die sind alle öko ...* – ... *dyi pe flomarct* (Flohmarkt) ... – „*Ăla care ne-o aranjat, îi statsbürger*” (in Österreich eingebürgerter Rumäne, der den anderen etwas erledigte) – „*Și în pădure are infrarot și te vede și noaptea*” (Infrarotanlage – Aussage eines ehemaligen Häftlings in Österreich).

Die Wörterbucheintragungen wurden zusammen mit zahlreichen Bezugsinformanten geprüft und ggf. berichtigt. Obwohl verschiedene Wörterbücher verwendet wurden, sind manche Erläuterungen missverständlich. So kommt der Ausdruck rum. *ud leoarcă*, bzw. *lihorniță* 'schlechter Wein, schlechte Suppe' nicht von **Lörke* 'schlechter, mit Wasser verdünnter Wein', sondern von nhd. (landschaftlich) *Lorke* 'dünner, schlechter Kaffee'. Rum. „*umblă cu federvaisu*” ('umblă cu cioara vopsită') – ung. *federvájsszal jár* ('komolytalan') wird (auf S. 58) mit dem Adjektiv *federweiß* als Herkunftsangabe (S. 58) ungenügend erklärt, denn die deutschen Wörterbücher kennen nur die aktuelle Bedeutung für *Federweißer* 'gärender Weinmost'. Der eigentliche Zusammenhang kann durch das Etymologische Wörterbuch der deutschen Sprache (von *Friedrich Kluge*) erschlossen werden, wo nach der Grundbedeutung 'junger Wein' weiter

ausgeführt wird, dass es sich eigentlich um den Namen verschiedener Mineralien (wie Talk oder Alaun), also 'weiß wie Federn', dann auch als substantiviertes Adjektiv (vor allem westmitteldeutsch) 'junger Wein' und 'junger trüber Most' handelt und vermutlich eine Bezeichnung nach der Farbe ist. Die zusätzliche Konsultierung des guten Ungarischen Etymologischen Wörterbuchs (drei Bände) ist bei weiteren Analysen des unvollständig bearbeiteten Materials unerlässlich.

Die angeführte Literatur ist umfangreich und widerspiegelt die lokalen Dokumentationsmöglichkeiten. Die Datenerhebung in den verschiedensten Situationen führte zu dem beachtlichen Korpus, das in vielfältiger Weise ausgewertet wurde und zu den vorliegenden Ergebnissen betreffend Didaktik, Lexikographie, Kulturplanung und multikulturelle Erziehung führte. Bemerkenswert sind die Anhänge beider Bände. Im ersten Band wiedergeben sie alte Stadtbilder von Baia Mare sowie Reklamtexte. Die Tafeln im zweiten Band veranschaulichen die Vielzahl von deutschen Warenbezeichnungen zahlreicher Domänen, die mit oder ohne rumänische Übersetzung in die Kaufläden kommen, etwa: *Faust Wand und Deckenfarbe*; *Superweiß / Vopsea Super Albă*; *Wandweiß / Vopsea albă pentru zugrăvit*, manchmal auch mit kleinen Veränderungen: *Kaiser afumat* 'geräuchertes Kaiserfleisch', *Parizer* 'Pariser Wurst', *Cremwursti* 'Krenwurst', *Cașcaval Allgautaler* 'Allgäutaler' usw.

Der neu geschaffene Markennamen *Bere blondă Neumarkt* nutzt den alten deutschen Stadtnamen. Die Tafeln mit den so genannten Wortschichten veranschaulichen mit Fotos und Inschriften die Entwicklung der Wortbedeutungen wie z. B. von *Blatt*: Pflanzenteil, Zettel, Zeitung, Spielkarte, Blechfolie usw., aber nicht die Entwicklung zu *a face blatul* 'blind fahren', *blatist* 'blinder Passagier' oder *a blătui* 'ein Fußballspiel verkaufen', vermutlich von *blatten* 'betrügen'. Die Inspiration vom illustrierten Wörterbuch der deutschen Umgangssprache von Heinz Küpper ist gut, doch zur Etymologie der Wörter wäre noch manches zu sagen, was im knappen Anhang nicht mehr zur Sprache kommen konnte.

Zum Aufbau, zu mancherlei Formatierungsfragen und zur mangelhaften Korrektur einzelnen Teile wären noch einige Dinge anzumerken, die aber dem gediegenen Informationsgehalt der Publikation keinen Abbruch tun. Er kommt in den Schlussfolgerungen, als Text und in Tabellen, ja selbst in den reproduzierten Stadtplänen auf den Buchdeckeln, voll zur Geltung. Es bleibt zu hoffen, dass die Autorin die Erkenntnisse des Bandes in weiteren Arbeiten fortführt und den interessierten Lesern noch weitere Schätze aus ihrer Erfahrungswelt zugänglich macht.

Hans Gehl
Tübingen, Deutschland

The Reception of W.B. Yeats in Europe, Edited by Klaus Peter Jochum, London, Continuum, 2006, 360 p.

A real editorial event has been the publishing of the book *The Reception of W.B. Yeats in Europe* in 2006. The ambitious project has gathered together information about the importance of this writer as reflected in the critical apparatus from different European countries. All those who collaborated brought precious data about the ways the work of the celebrated Anglo-Irish poet has been translated, published, distributed, read, reviewed and discussed in their own countries. Thus a bird's eye view is achieved offering the reader a useful instrument with a cultural purpose and saving his time with regard to bibliographic documentation for, indeed, all the co-authors did minute documentary work in libraries, which could be achieved only with patience and self-dedication.

The members of the international team of scholars, critics and translators also analyse the ways in which different nations have approached the works of Yeats in the distinct socio-cultural contexts of different historical periods. The brief "Timeline" regarding "European

Reception of W.B. Yeats” by Klaus Peter is followed by an “Introduction: The Yeatsian Reception of Europe and the European Reception of Yeats” by the same reputed Yeatsian scholar. Eleven chapters are dedicated to Yeats' reception in eleven European countries, which means as many cultural and linguistic millieux: “Dutch” (Theo D'haen), “French” (Carle Bonafous-Murat) “German” (Klaus Peter Jochum), “Catalan, Galician and Basque” (Jacqueline A. Hurtley), “Italian” (Fiorenzo Fantaccini), “Polish” (Jolanta Dudek), “Russian and Ukrainian” (Roger Keys), “Hungarian” (Csilla Bertha), “Croatian and Serbian” (Ljiljana Ina Gjurgjan), “Romanian” (Rodica Albu), “Irish” (Eamonn Cantwell and Klaus Peter Jochum).

Rodica Albu, who signs the Romanian contribution, is an associate professor at the English Department of the Faculty of Letters, the “Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania, and the author of the volume *Myth and Folk Elements in the Poetry of W.B. Yeats. A Romanian Perspective* (1998). She summarizes from the very beginning the phases of Yeats' reception in Romania as follows:

“1. The existing Romanian materials clearly divide into publications before 1945 and after 1965; 2. The reception “peaks” have, at least in periodicals, an occasional character: Nobel prize (1923), death (1939), centenary (1965); 3. The more substantial pieces of criticism have a prevailing comparative perspective, either based on the idea of an Irish “national collective soul” that is resonant with the Romanian one, or, closely related to it, on that of cultural parallelism facilitating reception; or on that of the superiority of the philosophical system and lyrical work of the Romanian modern poet Lucian Blaga compared to that of William Butler Yeats” (p. 174).

As this study underlines, Professor Dragoş Protopopescu (1892-1948) was one of those who were concerned with the work of the Anglo-Irish poet and contributed substantially to introducing Yeats' peculiar voice to the Romanian academia as well as to drawing parallels between motifs in Yeats' work and in the Romanian fairy-tales. He devoted chapters of his books *Pagini engleze* (English Pages, 1925) and *Fenomenul englez* (The English Phenomenon, 1936, 1996) to the analysis of different aspects in Yeats' poetry and prose against the background of English literature. Protopopescu also signed the first translation into Romanian of a poem by Yeats (1914). Other academics who played a major part in the propagation of the English culture, Yeats' work included, before the Second World War were Petre Grimm and Nicolae Iorga.

The death of the poet in 1939 was marked by substantial obituaries and translations of poetry and prose in periodicals covering the cultural territory of the country. The poet's distinct voice was more deeply perceived; he was recognized as a promoter of the Celtic revival and of an Irish national literature. In the early 1940s he was discovered as a playwright in articles written by two specialists in drama studies: Mihnea Gheorghiu and Petru Comarnescu.

Yeats' centenary year was marked by substantial translations and studies dedicated to the poet's work. Among the scholars and writers concerned with this field of study after 1965 were Anatol E. Baconski, Ovidiu Drimba, Ion Zamfirescu, Margareta Sterian, Dan Manolescu, Mircea Ivănescu, and, particularly in the '80s and '90s, Rodica Albu. After December 1989 the existence of Irish Studies modules at undergraduate or/and graduate level in several Romanian universities has offered the proper context to reconsider his work. Special attention is paid by the author of this chapter to the extensive contributions dedicated by Ion Pillat and Aurel Covaci to the critical interpretation and translation of Yeats' work – the translation act itself being a form of critical interpretation *sui generis*. Let us also remark upon the excellent second edition of the volume of poems by Yeats (1996) translated into Romanian by Aurel Covaci, accompanied by an introductory study, a chronological table and notes by the editor, Professor Mihaela Angheliescu-Irimia, as well as by the author's notes to the selected poems.

Rodica Albu is an accurate researcher with a special understanding and love of Yeats' work. Not only has she the capacity of synthesizing several decades in only a few pages but she grasps the main stages of Yeats' reception in Romanian and the main names of those

preoccupied with his works, correctly evaluating their merits. She does not forget to shape the political background against which Yeats' reception in Romania was made possible or was stifled.

The volume as a whole is yet another remarkable achievement as part of the Thoemmes / Continuum series *The Reception of British and Irish Authors in Europe*, whose general editor is Dr. Elinor Shaffer from the Institute of Germanic and Romance Studies of the University of London. Each volume examines the ways authors have been translated, published, distributed, read, reviewed and discussed in Europe. In doing so, it throws light not only on the specific strands of intellectual and cultural history but also on the processes involved in the dissemination of ideas and texts.

Ofelia Ichim

“A. Philippide” Institute of Romanian Philology, Iași
Romania

“Kodovi slovenskih kultura” – Smrt, Belgrade, Klio, 9, 2004 [2006], ed. Dejan Ajdačić, 315 p.

The interdisciplinary annual review “Codes of Slavic Cultures”, edited by the prestigious Belgrade publishing house Klio, is present on the Slavic scientific stage for almost ten years. The basic data concerning the review, such as editor's introduction and English summaries (but covering only the first six volumes), can be found on the internet sites <http://kapija.narod.ru> and www.rastko.org.yu. The review has an international editorial board: the folklorist Dejan Ajdačić (Belgrade) is editor-in-chief and the Moscow Slavists T.A. Agapkina and A.A. Plotnikova are members of the board. The composition of the editorial board clearly shows that the review is intended for the Slavic public in general. The authors share the task of writing papers on topics proposed in advance and concerning the Slavic spiritual culture, the contributions being published both in Russian and Serbian / Croat language. Together with original scientific papers, already published ones are occasionally accepted. Since 1996, when the first volume (covering the topic of *Plants*) appeared, nine volumes of the “Codes” have been published: 1997 – *Food*, 1998 – *Wedding*, 1999 – *Parts of the body*, 2000 – *Agriculture*, 2001 – *Colors*, 2002 – *Children*, 2003 – *Birds* and 2004 – *Death*.

It is significant that the launching of the review took place after the Cold War period, and cannot be interpreted as the nineteenth century ideal of “pan-Slavic” romanticism. Some contributions are dedicated to a single Slavic tradition, others to a Slavic branch (e.g. East Slavs, South Slavs). Romanian language topics are discussed in the papers of Danica Djokić (in the volume dedicated to wedding customs) and Zaharčenko/Prigarin, on Lipovans living in the Danube basin, in the most recent volume about death. Nonetheless, some papers comprise the Balkans as a whole (S. Petrović, G. Schubert).

The creation of such a specialized scientific review is the result of the huge influence of the Moscow ethnolinguistic school upon the Belgrade Slavists since the 1980s on. The Moscow ethnolinguistic school, established in the 1970s in the framework of the Institute for Slavic Studies from Moscow (the founder of the school is N.I. Tolstoy), initiated complex directions of research of the so-called Slavic traditional spiritual culture, on the basis of language, folklore, beliefs, rituals and alike of all Slavic peoples. The term *ethnolinguistics*, as it is understood by the researchers belonging to this scientific direction, includes the meanings of both its compound parts. The first part (*ethno-*) points to the fact that traditional culture should be investigated in its ethnic, regional and “dialectal” forms, which enable the reconstruction of the Common Slavic stage, similar to the possibility existing in the dialects of a language. The second part (*linguistics*) has a triple meaning: firstly – it implies that the basic source for the research of the traditional culture is the language, secondly – the culture, like the natural language, is conceived as a system

of symbols, as a semiotic system or as language in the semiotic meaning of the word; and finally (what has always been stressed as most important by the founders of the discipline) – ethnolinguistics uses a great deal of linguistic notions and methods. The majority of these notions do not belong exclusively to linguistics as a science (*morphology, structure*). The relationship between culture and language as two systems organized in a similar way and with the same function enabled the application of linguistic concepts and methods upon the data concerning the traditional spiritual culture, starting with linguistic geography, linguistic/cultural reconstruction, semantics and syntax. Recently, even the methods of linguistic pragmatics, theory of speech acts, cognitive linguistic and conceptual analysis have been included.

The Belgrade review “Codes of Slavic Cultures” publishes regularly the papers of Russian researchers involved with the elaboration of the ethnolinguistic dictionary *Slavic Antiquities* (the first volume appeared in 1995, while today the fourth and last volume is being compiled), continuing and further elaborating the ideas of N.I. Tolstoy. Together with the papers of the permanent members of the editorial board, A.A. Plotnikova and T.A. Agapkina, different volumes of “Codes” also hosted contributions signed by O.V. Belova, V.V. Usačeva, M.M. Valencova, E.S. Uzeneva, S.M. Tolstaya, O.A. Sedakova and I.A. Sedakova. The papers of other Russian researchers also published in the previous volumes of “Codes”, such as A.B. Moroz, A.V. Yudin, A.L. Toporkov, O.A. Čerepanova, A.K. Bayburin, G.A. Levinton and E.A. Belousova, are very close to this – one can say ‘classical’ ethnolinguistic – approach, as well.

The research team of the Polish ethnolinguistic school, connected with the town of Lublin and following the ideas of Jerzy Bartmiński, work on the *Dictionary of Popular Language Stereotypes and Symbols*. This informal “Lublin circle” of researchers regularly issues the scientific review “Etnolingwistyka” (until 2006 eighteen volumes appeared in both Polish and Russian). As far as the main linguistic concepts are concerned, it is obvious that the Polish school is more attached to the cognitive and anthropological approaches, but still collaborates very closely with the Moscow colleagues. This strengthening of scientific relations is currently evidenced by the Russian translation of the selected works of Jerzy Bartmiński, published in 2005. The Polish ethnolinguistic school was present in the “Codes of Slavic Cultures” by the translated papers of D. Niewiadomski, D. Filar and J. Adamowski. The “Codes” are also open to other interdisciplinary directions in Slavic studies, e.g. the Ukrainian one, where the comparative linguistic research of Oksana Mikitenko can be considered the most important.

The papers coming from the Balkans and published in “Codes of Slavic cultures” are more connected to the given topic concerning the Slavic spiritual culture than to the applied ethnolinguistic methodology; they do not belong to a specific ethnolinguistic school. Bulgaria was represented mainly by ethnologists and folklorists (R. Ivanova, R. Popov, V. Vaseva, P. Hristov), with one exception: the linguist O.M. Mladenova. Ljupčo Risteski from Skopje, Mirjam Mencej and Monika Kropej from Ljubljana can be considered followers of the important recent approaches in Balkans’ Slavic studies. Some renowned researchers from West European Slavic and Balkan studies also contributed with scientific papers to the “Codes”, e.g. Gabriella Schubert from Jena, Dagmar Burkhart from Berlin and Pieter Plas from Gent.

The contributors of “Codes of Slavic Cultures” coming from Serbia belong mainly to the group of etymologists working on the elaboration of the *Serbian Etymologic Dictionary*, whose project leader is Aleksandar Loma. One can mention, for example, the names of M. Bjeletić, S. Petrović and T. Petrović. The philologist Aleksandar Loma has very broad scientific interests, one of them being the cultural reconstruction. In this scientific direction, the most important is his book *Prakosovo: The Slavic and Indo-European Roots of the Serbian Epic* (Belgrade 2002, 352 p., published in Serbian, with an exhaustive English summary). From the methodological standpoint, Ljubinko Radenković, coeditor of Moscow-Belgrade joint project *The Slavic Mythology Encyclopedic Dictionary* (Belgrade 2001), can also be ascribed to Slavic

ethnolinguistics. The ethnolinguistically oriented papers of the Slavist Ljudmila Popović is also close to this approach, but she applies cognitive linguistics methods.

The most recent issue of “Codes of Slavic Cultures” with the topic *Death* bears the year 2004, but, according to the data offered by the Central Library of Serbia, was published in 2005. However, it became available to the public only in the beginning of 2006. The short introduction signed by editor-in-chief Dejan Ajdačić displays the contents of the contributions, but not the editors’ conceptions and ideas. After reading the entire volume it becomes evident that it comprises a large variety of scientific approaches, starting from ample cultural reconstructions of the concepts of death at a prior to Indo-European level up to simple essays on its contemporary iconization on the “Slavic” internet.

However, this heterogeneous and inconsistent volume of the “Codes” is of great importance for both Slavic and Indo-European studies thanks to the exhaustive study of Aleksandar Loma – *With the smoke to Heaven. The ritual of burning the dead in old and traditional cultures. Its eschatological concepts among Indo-European peoples, with a special attention to pagan Slavs* (p. 7-64). Aleksandar Loma investigates the ritual/custom of burning the dead on the broadest possible level, in the context of genetic connections and typological parallels. This multidisciplinary research comprises history of religion, archeology, ethnology and comparative linguistics, aiming at discovering the ideological background of incineration among Proto-Indo-European peoples, with a special focus on Proto-Slavs. The diachronic topography of the ritual is followed using the archeological data on pre-historical cultures and primitive peoples. The suggested typology of the incineration rituals comprises the areas of the practice, additional and secondary acts, etiology, and hypothesis concerning the genesis and possible origin of the ritual. Several chapters are dedicated to this custom among Proto-Indo-European peoples (its chronology, geography and importance for the question of the original Indo-European homeland), the ideological basis in the oldest traditions, hypothesis about the common heritage or foreign influence and socially conditioned application of cremation. At the end, Loma focuses on the ritual of incineration among Proto-Slavs, above all the genesis of South Slavic beliefs in vampires and other pagan apologies (rescue from worms, shortcut to Eden, *Sovij* and *Vij*, “good wind” as psychopompos and the concept of “good death”). Aleksandar Loma sustains the existing etymology given by T.V. Lukinova about the South Slavic *vampir* and Russian *уныр* “dead man that rises from his grave and disturbs his relatives” as a *not burned* dead without a proper funeral, which should be the incineration. Another extraordinary etymological conclusion is the analysis of the origin of the Proto-Slav compound **съ-мъртъ* as a determinative compound with the meaning “good death” (proposed by the etymologists V. Machek and O.N. Trubačev), but in the light of the incineration ritual among Proto-Slavs.

A very important contribution in the domain of cultural reconstruction is the complex comparative analysis of the ritual narration during the wake, signed by Oksana Mikitenko (*Verbal text of the ritual wake [Ukrainian, Serbian and Croat parallels]*, in Russian, p. 65-91). The stress is on narrative tradition (the overview of the motives of narratives during the wake), but the author also analyzes other verbal forms, e.g. games, riddles and laments.

The study of Suzana Marjanić also belongs to the domain of cultural reconstruction with a specific rehabilitation of classical ideas of the nineteenth century philologist Natko Nodilo (*South Slavic folklore conceptions of second-creation of the soul and zoopsychonavigation / zoometempsychosis*, p. 208-249).

The authors from Ukraine, G. N. Zaharčenko and A. A. Prigarin, base their study about Lipovans, Russian Old believers living in the Danube basin (*Funeral-memorial rituals of Russian Old believers in the Danube basin: the structure of ethno-confessional traces*, p. 92-115), on contemporary fieldwork in Ukraine, Romania and Bulgaria (1996-2004). The funeral customs of Old believers (Lipovans) are stratified on five levels: the metalevel – Slavic and Christian archetypes; the common ethnic level – preservation of certain components of the ritual practice of Russian people as a whole; the confessional level – Old believers’ customs and rituals; the sub-ethnic level – the formation of the specific variant of the Russian culture during

the three hundred years of independent development; and, finally, the local level – the preservation of special traces within the isolated communities of Old believers.

The research of N. Antropov from Minsk, *Suicide field in the ethnolinguistic space of Belarus traditional meteorology concepts* (p. 189-207), is also based on fieldwork data and is an excellent illustration of the linguistic geography methodology applied for compiling the *Byelorussian Ethnolinguistic Atlas*. The charts present the answers to the question “What happens when the person who has committed suicide is buried in the graveyard – rain or drought?”, fieldwork data obtained in 347 Belarus nodes. This question was envisaged by the *Polesye Folk Culture* questionnaire, the fieldwork being carried out between 1984 and 1993, within the framework of a joint project of significant importance, during the Soviet period.

The study of Mirjam Mencej, based on the analysis of folklore material on local Slovenian beliefs about ghost lights, is situated in a universal context, although the title can suggest possible local limitations (*Beliefs on ghost lights in East Slovenia*, p. 149-162).

The other contributions are dedicated mainly to a single Slavic tradition. Another important paper of an Ukrainian author, Marija Maerčik (*The dress and body in Ukrainian funeral custom*, p. 116-128), analyses the deceased’s clothes in comparison to the clothing of liminal participants in other *rites de passage* (bride, bridegroom, newborn baby, woman in childbed) or relatives of the deceased. The two ethnologic contributions – that of Dušan Ratica (*The death in traditional Slovak beliefs, customs and rituals*, p. 129-139) and of Zuzana Profantova (*The myth about Death in Slovakia [signs, feelings, dreams and pictures]*, p. 140-153) – deal with the Slovak tradition.

Equally important as an overview and systematization of data are the ethnographic studies of Tatyana Volodina (*The attribution of the domain of death in Belarus ritual-magical practices*, p. 154-164), Valentina Vaseva (*‘The blood of the dead’ – aspects of body code of Bulgarian cattle-breeders and farmers*, p. 165-181) and Ljubinko Radenković (*Striking in life-cycle rituals*, p. 182-188), the last one being shaped as a future ethnolinguistic dictionary lemma based on ethnographic data excerpts.

The anthropological approach is characteristic for the Bulgarian papers of Minčo Georgiev (*Feast for the ‘irregular’ deceased. Three myths: two popular and one scientific*, p. 263-273) and Petko Hristov (*‘Neither alive nor dead’ – the social death in Bulgarian traditional culture*, p. 281-288). The Russian thanatologist O.A. Sedakova offers a specific, “ethnographic” reading of artistic poetry (*‘In your hand lights evergreen’: ethnological comments on the line of Velimir Chlebinkov*, p. 274-280). Completely apart from the scientific contributions, the short essay of Dejan Ajdačić (*‘Death with a scythe’ on the Slavic internet*, p. 289–293) is added at the end of the volume.

For non-Slavic speakers, this last volume – the ninth – of the “Codes” poses some linguistic obstacles: it is published in Serbian, Croat and Russian and does not have English summaries or index of subjects. The practice of offering English summaries and indexes was abandoned after the sixth volume. Like all the other volumes, this one is also equipped with a selected bibliography of Slavic studies’ papers on the given topic. However, the attached bibliography is rather incomplete (some important contributions on death are lacking, among which the thanatologist studies of the Macedonian anthropologist Ljupčo Risteski). These notorious bibliographical lacunas can be corrected using the exhaustive bibliographic data added at the end of some of the articles. A scientific review of international reputation should avoid technical inconsistencies in the field of citing, as well as numerous mistakes, both lexical and printing, which sometimes make the further scientific usage of some papers impossible. This is especially the case of the contributions translated from Bulgarian, but also of some other papers containing complex graphic symbols used for linguistic reconstruction purposes.

Biljana Sikimić
 The Institute for Balkan Studies, Belgrade
 Serbia